Gemeente Raalte
Rekenkamer

Toekomst religieus vastgoed in gemeente Raalte

Nota van bevindingen

.

Inhoudsopgave

Voorwoord **5**

1. Inleiding **6**

1.1 Aanleiding 6
1.2 Onderzoeksvragen 6
1.3 Afbakening 7
1.4 Werkwijze 7
1.5 Leeswijzer 7

2. Conclusies en aanbevelingen **8**

2.1 Inleiding 8
2.2 Conclusies 8
2.3 Aanbevelingen (voor de raad en het college) 10

3. Religieus vastgoed en beeld 5 jaar geleden **11**

3.1 Inleiding 11
3.2 Religieus vastgoed als onderdeel van (religieus) erfgoed 11
3.3 Beeld religieus vastgoed Raalte 5 jaar geleden 12
3.4 Samenvatting 13

4. Beleid en instrumenten **14**

4.1 Inleiding 14
4.2 Ontstaan kerkenvisie gemeente Raalte en de uitgangspunten 14
4.3 Beleidsinstrumenten die Raalte inzet 16
4.4 Landelijke en provinciale instrumenten 16
4.5 Raakvlakken met ander gemeentelijk beleid 17
4.6 Samenvatting 17

5. Beeld in 2025 en de beleidsuitvoering **19**

5.1 Inleiding 19
5.2 Grotendeels ongewijzigd beeld in 2025 19
5.3 Ervaringen met de rol en instrumenten van de gemeente 20
5.4 Ervaringen in Raalte met instrumenten van andere overheden 22
5.5 Casus Parochie Heilig Kruis 22
5.6 Casus Broekland 23
5.7 Samenvatting 24

6. Raalte in perspectief: aanpak en ervaring buiten de gemeente **26**

6.1 Inleiding 26
6.2 Overeenkomsten en verschillen met referentiegemeenten 26
6.3 Landelijke en regionale studies 28
6.4 Samenvatting 30

7. Leerpunten voor de toekomst **32**

7.1 Inleiding 32
7.2 Blik op de toekomst: aandachtspunten 32

8. Bestuurlijke reactie **33**

9. Nawoord **39**

Bijlage 1: Onderzoeksverantwoording **40**

Bijlage 2: Lijst met geïnterviewden **41**

Bijlage 3: Geraadpleegde bronnen **42**

Bijlage 4: Instrumenten van Rijk en provincie **43**

Bijlage 5: Kernpunten uit Handreiking religieus erfgoed in beweging **45**

Voorwoord

Kerkgebouwen zijn voor veel inwoners meer dan alleen gebouwen. Ze zijn herkenningspunten in een dorp, plekken waar mensen elkaar ontmoeten en waar belangrijke momenten in het leven worden gedeeld. Tegelijkertijd staan veel geloofsgemeenschappen voor grote uitdagingen. Het aantal kerkbezoekers neemt af, vrijwilligers worden schaarser en de kosten voor onderhoud en beheer blijven hoog. Daardoor ontstaat steeds vaker de vraag wat de toekomst van religieus vastgoed is.

Ook in de gemeente Raalte speelt deze ontwikkeling. Vijf jaar geleden werd in het kader van de landelijke kerkenvisie een eerste beeld geschetst van de situatie en de verwachte ontwikkelingen. De Rekenkamer wilde weten hoe de situatie zich sindsdien heeft ontwikkeld en welke rol de gemeente daarbij speelt. Welke opgaven zijn er ontstaan? Welke instrumenten zet de gemeente in? En is de huidige aanpak voldoende om toekomstige vragen over herbestemming van religieus vastgoed te beantwoorden?

Voor dit onderzoek heeft de Rekenkamer documenten bestudeerd en gesprekken gevoerd met betrokkenen binnen en buiten de gemeente. Wij danken iedereen die bereid was ervaringen, kennis en inzichten met ons te delen. De openheid waarmee dat is gebeurd heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan dit onderzoek.

Met dit rapport wil de Rekenkamer de gemeenteraad ondersteunen bij zijn kaderstellende en controlerende rol. Het onderwerp religieus vastgoed raakt aan thema's als leefbaarheid, erfgoed, maatschappelijke voorzieningen en de toekomst van de dorpen en kernen binnen de gemeente. Wij hopen dat dit onderzoek bijdraagt aan een goed gesprek over deze vraagstukken en over de keuzes die de komende jaren mogelijk gemaakt moeten worden

April 2026

De heer D. Hoek	lid Rekenkamer
De heer M. van Dijk	lid Rekenkamer
De heer A. Titsing	voorzitter Rekenkamer

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Religieuze betrokkenheid en kerkgang nemen al jaren geleidelijk af in Nederland.[1] Dit heeft effect op het (her-)gebruik van religieus vastgoed. Landelijke en regionale media besteden hier regelmatig aandacht aan.[2] [3]

Parochies en kerkelijke gemeenten in Nederland staan voor de uitdaging om een andere invulling te zoeken voor hun religieus vastgoed. Ook in de gemeente Raalte is sprake van (dreigende) leegstand en herbestemming van religieus vastgoed.

Het gaat in de gemeente Raalte om beeldbepalende gebouwen en ontmoetingsplekken in vaak kleine kernen met een hechte gemeenschap. In 2020 deed de Rekenkamer Raalte onderzoek naar de leefbaarheid in kleine kernen[4]. Een van de conclusies uit dit onderzoek is dat inwoners van Raalte veel waarde hechten aan ontmoetingsplekken in de kleine kernen.

De Rekenkamer Raalte wil nu graag weten hoe het religieus vastgoed in de gemeente er in 2025 voorstaat en welke beleidsaanpak de gemeente op dit thema heeft en of dat passend is bij de huidige en verwachte ontwikkelingen.

Kerkenvisie
Eind 2018 vond landelijk de aftrap plaats van het Programma Toekomst Religieus Erfgoed, ondergebracht bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. De focus in het programma lag op het ontwikkelen van een duurzaam toekomstperspectief waardoor het beeldbepalende gebouw en/of de ontmoetingsplek behouden blijft voor de lokale bevolking. De landelijke aanpak bestond uit het ontwikkelen van lokale 'kerkenvisies' waarbij de lokale overheid een cruciale rol heeft in het samenbrengen van betrokken partijen.[5]

De gemeente Raalte heeft in 2020/2021 deelgenomen aan deze landelijke aanpak.[6] Tijdens dit kerkenvisie-traject was de verwachting dat in gemeente Raalte in de periode 2021-2025 zes katholieke kerken dicht gingen (in de kernen Mariënheem, Nieuw-Heeten, Heeten, Broekland, Luttenberg en Raalte zelf).[7]

1.2 Onderzoeksvragen

Centrale onderzoeksvraag in dit onderzoek is:

Zijn de inspanningen van de gemeente Raalte, in termen van beleid, instrumenten en sturing, voldoende samenhangend, voorspelbaar en uitvoerbaar om (hulp)vragen rond herbestemming van religieus vastgoed te beantwoorden?

We onderscheiden de volgende deelvragen:

1. Hoe ontwikkelt de (verwachte) leegstand en herbestemming van religieus vastgoed zich in de gemeente Raalte, en welke concrete opgaven levert dit op voor de gemeente?
2. Welke uitgangspunten en rollen hanteert de gemeente Raalte bij leegstand en herbestemming van religieus vastgoed, en hoe zijn deze verankerd in gemeentelijk beleid?

---

[1] *https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/82904NED.*
[2] *https://www.rtl.nl/nieuws/economie/artikel/5545168/steeds-meer-kerken-dicht-duizend-sluitingen-verwacht-zes-jaar-tijd.*
[3] *https://omny.fm/shows/fd-dagkoers/kerk-te-koop-voor-wie-durft* (podcast).
[4] *Tot de kern: leefbaarheid in kleine kernen, Rekenkamer Raalte, 1 december 2020.*
[5] *https://www.toekomstreligieuserfgoed.nl/kerkenvisie.*
[6] *https://www.sallandcentraal.nl/2021/03/raalte-wil-meedenken-over-toekomst-kerkgebouwen/.*
[7] *Gemeente Raalte (2021): Informatienotitie Raad Voortgang kerkenvisie 12510-2021.*

3. Hoe zijn de instrumenten die de gemeente(-raad) beschikbaar heeft gesteld benut? En hoe adequaat was dat? Wat is de rol van de raad? Zijn er ook andere instrumenten beschikbaar dan uit de gemeente Raalte?
4. Hoe verhoudt de gemeentelijke aanpak in Raalte zich tot die in vergelijkbare andere gemeenten? En welke relevante verschillen en lessen komen daaruit naar voren? Zijn er lessen te vinden in landelijke en provinciale studies voor de gemeente Raalte?
5. Welke aandachtspunten (strategische, financiële en bestuurlijke) voor de komende jaren zijn er voor de gemeente Raalte?
6. Welke conclusies zijn er te trekken uit de bevindingen en welke aanbevelingen zijn er voor de raad en het college?

1.3 Afbakening

De focus van dit onderzoek ligt op religieus vastgoed. Het gaat hier om ontmoetingsruimten, grotendeels in kleine(re) kernen, die van belang zijn voor de plaatselijke gemeenschappen. Het betreft de periode 2020/2021: dus vanaf de periode dat de gemeente de informatienotitie Voortgang kerkenvisie schreef tot en met 2025.

1.4 Werkwijze

Het onderzoek is uitgevoerd in samenwerking met onderzoeksbureau Ipsos I&O. Gestart is met deskresearch op basis van landelijke en gemeentelijke documenten. Daarnaast koos de Rekenkamer voor een beperkt aantal (groeps-)interviews. Dit waren interviews met ambtenaren, de portefeuillehouder en met externe experts. Daarnaast is in twee groepsgesprekken gesproken met leden van kerkbesturen en met vertegenwoordigers van lokale werkgroepen/stichtingen. De verantwoording van het onderzoek en een overzicht van de respondenten zijn te vinden in bijlage 1 en 2.

1.5 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 bevat de bestuurlijke nota: de conclusies en aanbevelingen van de rekenkamer. Het nawoord van de rekenkamer op de bestuurlijke reactie van het college van B&W staat in bijlage 6.

Hoofdstuk 3 beschrijft het religieus vastgoed in de gemeente Raalte en de verwachting van 5 jaar geleden over eventuele (her-)bestemming.

Hoofdstuk 4 geeft de uitgangspunten van de gemeente aan bij het beleid met betrekking tot dit religieus vastgoed en beschrijft de instrumenten die de gemeente beschikbaar heeft.

Hoofdstuk 5 beschrijft hoe de situatie met betrekking tot herbestemming van religieus vastgoed zich ontwikkelt tot in 2025. Daarnaast gaat dit hoofdstuk over de beleidsuitvoering: hoe zijn de uitgangspunten (en rol) van de gemeente tot uitvoering gekomen en hoe verliep de inzet van de gemeentelijke (en andere) instrumenten in de periode 2021-2025?

Hoofdstuk 6 laat zien hoe de gemeente Raalte zich tot vergelijkbare gemeenten verhoudt. Welke relevante verschillen en lessen komen daaruit naar voren? Ook landelijke en provinciale relevante studies bespreken we hier.

Hoofdstuk 7 beschrijft leerpunten voor de toekomst.

De toelichting op de onderzoeksopzet, de interviewlijst met geïnterviewden, de lijst met geraadpleegde bronnen, landelijke en provinciale instrumenten, bijlagen met betrekking tot hoofdstuk 5 en de bestuurlijke reactie staan in de bijlagen 1 tot en met 6.

2. Conclusies en aanbevelingen

2.1 Inleiding

In de gemeente Raalte is sprake van (dreigende) leegstand en herbestemming van religieus vastgoed. Het gaat in de gemeente Raalte om beeldbepalende gebouwen en ontmoetingsplekken in vaak kleine kernen met een hechte gemeenschap. De Rekenkamer Raalte wil graag weten hoe het religieus vastgoed in de gemeente er in 2025 voorstaat en welke beleidsaanpak de gemeente op dit thema heeft en of dat passend is bij de huidige en verwachte ontwikkelingen.

De centrale vraag van het onderzoek is:

Zijn de inspanningen van de gemeente Raalte, in termen van beleid, instrumenten en sturing, voldoende samenhangend, voorspelbaar en uitvoerbaar om (hulp)vragen rond herbestemming van religieus vastgoed te beantwoorden?

2.2 Conclusies

Pragmatische en ondersteunende rol van de gemeente
De eerste conclusie is dat het gemeentelijk beleid zich kenmerkt door een sterk pragmatische en ondersteunende aanpak. De gemeente handelt primair vanuit concrete situaties die zich voordoen. De gekozen uitgangspunten en instrumenten, zoals de subsidieregeling en ambtelijke ondersteuning, hebben in de praktijk hun nut bewezen. Wel klinkt vanuit lokale werkgroepen de roep om een hogere subsidie en een actievere rol van de gemeente. De rol van de raad is een aandachtspunt in relatie tot eventuele verlenging van de subsidieregeling, deze loopt af in 2026.

In de gemeente Raalte zijn 14 religieuze gebouwen waarvoor beleid voor religieus vastgoed geldt. Het betreft 9 katholieke kerken, 3 protestantse kerken, een moskee en een voormalige synagoge. De situatie in 2025 laat zien dat eerdere inschattingen (uit 2021) met betrekking tot herbestemming van religieus vastgoed grotendeels nog dezelfde zijn. Maar ze zijn met betrekking tot (definitieve) sluiting van kerken deels tot nu toe niet gerealiseerd. Drie van de zeven kerken in Raalte die deel uitmaken van de Parochie Heilig Kruis zijn gesloten (aan de eredienst onttrokken). Het gaat om de Pauluskerk in Raalte (verkocht aan een projectontwikkelaar) en de kerken in Broekland (wordt mogelijk verkocht aan stichting Leefbaar Broekland) en Nieuw Heeten (is in verkoop[8]). De drie kerken in Heeten, Mariënheem en Luttenberg zijn open, daar is door kerkbestuurders pas op de plaats gemaakt met het verkooptraject. Een protestantse kerk, die in slechte staat verkeerde, is gerenoveerd.

Uitgangspunten van beleid voor herbestemming van religieus vastgoed zijn vastgelegd in een informatienotitie aan de raad. Daarnaast zijn er gemeentelijke instrumenten beschikbaar voor de uitvoering van deze uitgangspunten. De Instrumenten zijn het verstrekken van subsidies, ambtelijke ondersteuning en het eventueel aanpassen van bestemmingsplannen en vergunningen. De gemeentelijke subsidie zou wel (duidelijk) hoger mogen, geven vertegenwoordigers van werkgroepen aan. Zij stellen de vraag of de gemeentelijke aanpak niet actiever zou moeten zijn gezien de maatschappelijke belangen die samenhangen met een (eventuele) herbestemming. Kerkbestuurders steunen, algemeen gezien, de gemeentelijke aanpak.

De casus in Broekland laat zien dat de gemeente, mede vanuit een gemaakte koppeling met beleid over multifunctionele accommodaties in kernen van de gemeente, een duidelijke positie inneemt met een (forse) eenmalige bijdrage. De raad ondersteunt -onder voorwaarden- het voorstel van het college voor deze intentie

[8] *Verkoop kerk en pastorie: stand van zaken - Nieuw Heeten Online*

tot eenmalige financiële steun. Het is nog onduidelijk of dit in deze casus voldoende is om de beoogde herbestemming te realiseren.

Ontbreken beleidskader kan gaan schuren
De tweede conclusie is dat de raad de controlerende rol invult, maar dat dit voor de kaderstellende rol nu niet of onvoldoende gebeurt. Concrete huidige, en toekomstige hulpvragen, hebben baat bij duidelijke afwegingen en vastgestelde doelen van beleid. Anders geformuleerd, de pragmatische aanpak werkt, maar loopt tegen grenzen aan vanwege dat ontbrekende beleidskader.

De raad heeft geen specifiek beleidskader voor herbestemming van religieus vastgoed vastgesteld. Er is wel een Cultuurbeleidsplan 2024 (en uitvoeringsagenda) met algemene uitgangspunten. Dit houdt in dat concrete beleidsdoelen met betrekking tot eventuele herbestemming van religieus vastgoed ontbreken.

Lokale werkgroepen vragen aandacht voor het behouden van de maatschappelijke functie bij (herbestemming van) kerkgebouwen. Het sluiten en verkopen van een kerkgebouw betekent verlies van een plek voor rouw- en trouwdiensten en andere sociale ontmoetingen, een centraal punt in de lokale gemeenschap. De gemeente erkent dit belang en ondersteunt de lokale werkgroepen. Maar het ontbreken van duidelijke geformuleerde doelen belemmert een proactieve houding van de gemeente.

Ook spelen er vragen rondom financiële haalbaarheid van herbestemmingen, inclusief de exploitatie van een nieuwe (maatschappelijke) functie bij herbestemming. Zonder een vooraf vastgesteld afwegingskader voor financiële steun, moet de gemeenteraad per casus beslissen over aanzienlijke bedragen. In het raadsvoorstel met betrekking tot de kerk in Broekland is ook aangegeven dat er mogelijk meer aanvragen zijn te verwachten vanuit herbestemmingen met betrekking tot religieus vastgoed. Een concreet handelingsperspectief vanuit een beleidskader of bredere doelstellingen, zoals duurzaamheid of een “pro-behoud beleid” of het expliciet nastreven van een maatschappelijke functie bij een herbestemming, ontbreekt. Een op schrift gestelde analyse van kansen en bedreigingen in de gemeente Raalte met betrekking tot de eventuele herbestemming van religieus vastgoed ontbreekt ook.

In de casus in Broekland vervult de raad momenteel zijn controlerende (en budgettaire) rol op casusniveau. De raad vult de kaderstellende rol met betrekking tot herbestemming niet (expliciet) in. Dit leidt tot reactief reageren door de raad, per casus die zich aandient. De casus Broekland toont aan dat financiële steun in beeld komt door een koppeling met bestaand beleid (in dit geval voor multifunctionele accommodaties). Dit roept de vraag op of toekomstige verzoeken om steun voor andere kerkgebouwen afhankelijk zijn van een dergelijke koppeling met dit of ander beleid, zoals woningbouw of welzijn. Omdat een overkoepelend kader ontbreekt, is het voor initiatiefnemers onvoorspelbaar aan welke criteria zij moeten voldoen en is er nu onduidelijkheid over toekomstige steun.

Geïnterviewden vragen of ze bij maatschappelijke herbestemmingen een aanvullend beroep op financiële steun van de gemeente kunnen doen. Bijvoorbeeld exploitatietekorten bij herbestemmingen aanvullen.

Menselijke maat en goed contact is krachtig maar ook kwetsbaar
De derde conclusie is het belang van een goede communicatie en een goede samenwerking tussen betrokken partijen, zoals kerkbestuurders en vertegenwoordigers van lokale werkgroepen. Zowel gemeente als betrokken partijen waarderen dit. De kracht van deze aanpak ligt in gewaardeerde persoonlijke contacten, in de “menselijke maat”. Overigens brengt dit een zwakheid met zich mee, de continuïteit van de aanpak is dan kwetsbaar.

Levensbeschouwelijke grondslag bepaalt speelveld en kansen
De vierde conclusie is dat er vooral - op middellange termijn - vragen voor herbestemming vanuit één levensbeschouwelijke grondslag, de Rooms-Katholieke kerk, komen. Hierbij speelt mee dat er per levensbeschouwelijke grondslag verschillen in mede- en nevengebruik zijn. Er zijn verder verschillende mogelijkheden tot herbestemming en er zijn verschillen in financiering vanuit de kerkgemeenschappen zelf.

Vergrijzende vrijwilligersorganisaties zorg voor de toekomst
De vijfde conclusie is de vraag of de bemensing van vrijwilligersorganisaties toekomstbestendig is. Dit speelt zowel bij kerkelijke als bij de andere vrijwilligersorganisaties die nu veel werk verrichten in relatie tot religieus vastgoed en de herbestemming hiervan. Blijven er genoeg vrijwilligers beschikbaar om deze organisaties draaiende te houden, ondanks de vergrijzing van een deel van de (vrijwilligers-) organisaties?

2.3 Aanbevelingen (voor de raad en het college)

1. Ga door met de pragmatische en ondersteunende aanpak binnen de gemeente. Het voldoet grotendeels aan de behoefte van kerkbestuurders en de werkgroepen en is in lijn met het beleid van andere gemeenten. Borg het relatiebeheer door periodiek overleg met stakeholders (kerkbesturen, werkgroepen, plaatselijk belangen) verder te formaliseren. Zorg ook dat subsidiegelden die (nog) niet door de kerken konden worden benut, beschikbaar blijven voor volgende jaren.

2. Stel een beleidskader op dat is gericht op toekomstige hulpvragen rond herbestemming van religieus vastgoed en leg dit ter vaststelling voor aan de raad. Neem hierin criteria op die aansluiten bij gemeentelijke doelen, zoals bijvoorbeeld leefbaarheid in de kernen (MFA-beleid). Dit draagt bij aan de voorspelbaarheid en samenhang van gemeentelijk beleid. Denk daarbij ook aan een eventuele financiële ondersteuning bijvoorbeeld een subsidie (vergelijkbaar met MFA's) als model voor exploitatie bij een maatschappelijke herbestemming van religieus vastgoed.

3. Verleng de subsidieregeling die in 2026 afloopt en evalueer daarbij de hoogte van de bijdrage in het licht van de daadwerkelijke kosten van haalbaarheidsonderzoeken. Gebruik het genoemde beleidskader bij de eventueel toekenning van subsidies/bijdragen die buiten deze regeling vallen.

4. Besteed in het periodieke overleg structureel aandacht aan de toekomstbestendigheid van betrokken geloofsgemeenschappen, vrijwilligersorganisaties en lokale initiatieven rondom religieus vastgoed. Neem daarbij aspecten mee als vrijwilligerscapaciteit, bestuurlijke continuïteit en het behoud van maatschappelijke functies en leefbaarheid in de kernen.

3. Religieus vastgoed en beeld 5 jaar geleden

3.1 Inleiding

De eerste deelvraag richt zich o.a. op de concrete opgaven met betrekking tot de herbestemming van religieus vastgoed in de gemeente. Daarom bespreken we eerst wat religieus vastgoed is en beschrijven we daarna de verwachtingen van 5 jaar geleden over dit religieus vastgoed in Raalte. In hoofdstuk 5 staat de ontwikkeling vanaf 2021 beschreven, daarmee wordt de eerste deelvraag in zijn geheel beantwoord.

3.2 Religieus vastgoed als onderdeel van (religieus) erfgoed

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) omschrijft religieus erfgoed als: *'Het geheel van cultuurgoederen, materieel of immaterieel, roerend of onroerend, dat in religieuze, godsdienstige of devotionele context tot stand kwam of werd verworven, hiernaar verwijst of hiermee in verband staat.'*[9] Religieus erfgoed omvat naast gebouwen zoals kerken, synagogen en moskeeën, ook begraafplaatsen en immaterieel erfgoed zoals rituelen en religieuze muziek.

Ook gaat het bij religieus erfgoed om religieuze feesten, kerkelijke begraafplaatsen en ruimtelijke structuren zoals zichtlijnen, kerkpleinen of kerkenpaden en de ontmoetingsfunctie (bijvoorbeeld rouwen en trouwen). Religieus erfgoed is dus een breder begrip dan religieus vastgoed. De ontmoetingsfunctie is rechtstreeks verbonden aan het religieus vastgoed. Dit onderzoek richt zich op religieus vastgoed en niet op het bredere begrip erfgoed.

Nederland heeft meer dan 7.000 gebedshuizen (kerken, synagogen, moskeeën en tempels): de hoogste kerkdichtheid per aantal inwoners in Europa[10]. Dit aantal staat onder druk. Door ontkerkelijking, teruglopende vrijwilligersaantallen en financiële tekorten dreigt voor duizenden kerken sluiting in de komende tien jaar[11]. Vaak voldoen ze niet aan hedendaagse eisen van duurzaamheid en multifunctioneel gebruik, hetgeen herbestemming bemoeilijkt.

Kerkbesturen zijn de juridische eigenaren van religieus vastgoed. Het belang en de waarde die verschillende stakeholders hechten aan religieuze gebouwen is (veel) breder dan de formele rol, namelijk het houden van religieuze bijeenkomsten. Kerken vervullen naast een religieuze, voor veel mensen, ook een maatschappelijke functie: ze bieden ruimte voor ontmoeting en vormen een herkenningspunt in een dorp of stad. RCE heeft die verschillende betekenissen voor de verschillende stakeholders weergegeven in bijgevoegde figuur.

Figuur 3.1 Verschillende perspectieven op kerkgebouwen (bron: RCE).

[9] Thesaurus RCE.

[10] OCW (2021) Kerkenvisies feiten en inzichten.

[11] Bouwstenen voor een kerkenvisie: Handreiking 2019.

3.3 Beeld religieus vastgoed Raalte 5 jaar geleden

In 2021 brengt de gemeente Raalte in de Informatienotitie Voorgang kerkenvisie de situatie rondom de instandhouding van kerkgebouwen in kaart. De gemeente telt dan 14 kerkgebouwen die in gebruik zijn voor vieringen. Tabel 3.1 toont een overzicht van alle kerkgebouwen in de gemeente, de eigenaren, de monumentenstatus en de 5-jaarsverwachting in 2021.

Tabel 3.1 Religieuze gebouwen in Raalte, met kenmerken en toekomstverwachting (situatie 2021)

Kern	Religieus gebouw	Eigenaar	Monument	5-jaars verwachting
Raalte	Basiliek van de Heilige Kruisverheffing	H. Kruis Parochie	Rijksmonument	Sluiten Basiliek niet aan de orde
Raalte	Heilige Pauluskerk	H. Kruis Parochie	Gemeentelijk	Sluiten
Broekland	Heilige Marcellinuskerk	H. Kruis Parochie	Gemeentelijk	Sluiten
Nieuw Heeten	Sint Joseph	H. Kruis Parochie	Gemeentelijk	Sluiten
Heeten	O.L. Vrouw Onbevlekt Ontvangen	H. Kruis Parochie	Rijksmonument	Sluiten
Luttenberg	Sint Cornelus	H. Kruis Parochie	Gemeentelijk	Sluiten
Mariënheem	O.L. Vrouwe ten Hemelopneming	H. Kruis Parochie	Rijksmonument	Sluiten
Heino	Maria Hemelvaart	Emmanuelparochie	Gemeentelijk	Sluiten niet aan de orde
Lierderholthuis	Sint Nicolaaskerk	Emmanuelparochie	Gemeentelijk	Sluiten niet aan de orde
Raalte	Plaskerk	Protestantse Gemeente Raalte	Toren is Rijksmonument	Sluiten niet aan de orde
Heino	Nicolaaskerk	Protestantse gemeente Heino (gemeente Raalte is eigenaar toren)	Rijksmonument	Sluiten niet aan de orde
Laag Zuthem	NGKV De Regenboog	NGK de Regenboog	Gemeentelijk	In slechte staat: renoveren of nieuw bouwen
Raalte	Medine moskee	Islamitische gemeenschap	-	Sluiting niet aan de orde
Raalte	Voormalige synagoge	Particulier eigendom	Gemeentelijk	Sluiting niet aan de orde

Katholieke kerken in kleine kernen onder druk
De mogelijke sluiting van kerkgebouwen is vooral aan de orde bij kerken in de kleine kernen. Met name de dorpskerken van parochie Heilig Kruis staan onder druk. De verwachting is dat zes van de zeven kerken van deze parochie gaan sluiten[12]. Daarbij hanteert de parochie als uitgangspunt dat een kerk pas dicht gaat als er een nieuwe, duurzame bestemming voor het kerkgebouw is gevonden in samenwerking met parochianen en inwoners van de dorpen. De Emmanuelparochie verwacht dat de locaties Heino en Lierderholthuis openblijven zolang er voldoende inkomsten en vrijwilligers zijn.

Perspectief protestantse kerken en overig religieus vastgoed
Protestantse gemeenten maken zich ook zorgen over het aantal vrijwilligers en inkomsten. Zij zoeken actief naar nieuwe inkomstenbronnen en samenwerkingen met andere kerkgemeenschappen. De verwachting is dat ze komende 10 jaar financieel gezond blijven.

[12] *Gemeente Raalte (2021): Informatienotitie Raad Voortgang kerkenvisie 12510-2021.*

Naast de kerken is er ander religieus vastgoed, zo blijkt uit de Informatienotitie Voorgang kerkenvisie. Het bestuur van de Medina moskee verwacht de komende 20 jaar zonder hulp door te gaan. De voormalige synagoge in Raalte is sinds 2018 particulier bezit en heeft de functie van een bezinningscentrum. De eigenaar van de synagoge ziet mogelijkheden om inkomsten te genereren door beter gebruik van het gebouw. De Joodse gemeenschap zou graag eigenaarschap krijgen over de synagoge. De Joodse gemeenschap uit Deventer maakt af en toe gebruik van het gebouw voor religieuze samenkomsten.

3.4 Samenvatting

Samenvattend zijn de volgende punten te noemen:

- In de gemeente Raalte zijn 14 religieuze gebouwen waarvoor beleid voor religieus vastgoed van toepassing is. Het betreft 9 katholieke kerken, 3 protestantse kerken, een moskee en een voormalige synagoge;
- De gemeente Raalte concludeert in 2021 dat er een wisselend beeld is wat de 5-jaars toekomstverwachting van deze kerken betreft, met name 6 katholieke kerken in kleine kernen staan onder druk wat de instandhouding ervan betreft. 1 Protestantse kerk is in slechte staat.

4. Beleid en instrumenten

4.1 Inleiding

De tweede deelvraag van ons onderzoek betreft de uitgangspunten (en rollen) die de gemeente Raalte bij leegstand en herbestemming van religieus vastgoed kiest en hoe ze deze uitwerkt in het gemeentelijk beleid met betrekking tot herbestemming van religieus vastgoed. Hieronder beschrijven we als eerste het ontstaan van de kerkenvisie Raalte met de gekozen uitgangspunten/rollen.

4.2 Ontstaan kerkenvisie gemeente Raalte en de uitgangspunten

Doel en financiering kerkenvisie

De stakeholders beschrijving van de RCE (zie 3.2) laat zien dat een gemeente geen formele rol als eigenaar heeft bij leegstand en herbestemming van religieus vastgoed. Wat is de rol die een gemeente volgens landelijk beleid wel heeft? Volgens het ministerie van OCW kan een gemeente via een kerkenvisie “ertoe bijdragen dat betrokkenheid vertaald wordt in energie, inzet, kennis en langdurig commitment. En dat zijn belangrijke stappen op weg naar een duurzaam gebruik van de gebouwen.” Het doel van een kerkenvisie is dus volgens dit landelijke beleid om voor (monumentale) gebedshuizen een duurzame toekomst te bevorderen.[13] Een decentralisatie-uitkering kerkenvisie werd beschikbaar gesteld vanaf 1 januari 2019 en bood gemeenten de mogelijkheid om ondersteuning te ontvangen bij het opstellen van een kerkenvisie. De hoogte van de uitkering is afhankelijk van het aantal kerkgebouwen in een gemeente en bedroeg €25.000 voor de gemeente Raalte. De informatienotitie Voortgang kerkenvisie is als kerkenvisie ingediend bij het Ministerie van OCW[14] [15].

Ondersteunende rol gemeente Raalte in informatienotitie Voortgang kerkenvisie (2021) [16]

In de informatienotie komt de vraag aan bod hoe de kerken in de gemeente Raalte ervoor staan wat betreft de kerkgang, de actieve leden, de financiën en het onderhoud van kerkgebouwen. Een conclusie uit deze notitie is dat in gemeente Raalte het aantal actieve en betalende leden/ parochianen in de kerkgemeenschappen afneemt. Ook maken kerkbestuurders zich zorgen over de steeds moeilijker in te vullen (bestuurs-)functies. Het college concludeert in de informatienotitie Voortgang kerkenvisie, dat de toekomst van de kerkgemeenschappen in de gemeente Raalte ‘niet erg rooskleurig’ is als het gaat om het aantal leden en vrijwilligers. Er is sprake van een wisselend beeld en met name bij katholieke kerken zijn de problemen groot, constateert het college. Tegelijkertijd ziet het college geen directe noodzaak voor het opstellen van een uitgebreide kerkenvisie. Eigenaren van kerkgebouwen hebben vooral praktische vragen en zien voor de gemeente een ondersteunende en faciliterende rol. Er is vooral behoefte aan een financiële bijdrage voor bouwtechnische onderzoek naar de staat van de kerkgebouwen en onderzoek naar de haalbaarheid van plannen voor herbestemming van een kerkgebouw.

In lijn daarmee ziet de gemeente Raalte voor zichzelf een neutraal ondersteunende/faciliterende rol als het gaat om de eventuele herbestemming van religieus vastgoed (in de gemeente Raalte zijn dat in de praktijk kerkgebouwen). Een formele rol die de gemeente overigens wel heeft is het zorgen voor een passende (her)bestemming via het omgevingsplan en de omgevingsvergunning, op aanvraag van de eigenaar van het gebouw en/of de grond.

---

[13] *OCW (2021) Kerkenvisies feiten en inzichten.*

[14] *OCW beschouwt het opstellen van de kerkenvisie als een gedeelde verantwoordelijk van gemeenten, kerkeigenaren, inwoners en erfgoedorganisaties. Het Ministerie van OCW stelde dat de toekomst van kerkgebouwen op lokaal niveau moet worden vormgegeven. Het is aan de gemeenschap om gebouwen te onderhouden, in gebruik te houden en na te denken over andere invullingen of herbestemming van kerkgebouwen.*

[15] *Raalte wil meedenken over toekomst kerkgebouwen » Salland Centraal.*

[16] *Gemeente Raalte (2021): Informatienotitie Raad Voortgang kerkenvisie 12510-2021.*

In het interview met de wethouder komt naar voren dat deze notitie geschreven is naar aanleiding van mogelijke leegstand van (vroegere) kerkgebouwen: cultureel erfgoed en belangrijke (ontmoetings-)centra in de gemeenschap. In datzelfde interview komt ook de actieve rol van Plaatselijk Belang/werkgroepen in kernen/dorpen in de gemeente naar voren. De keuze van de gemeente is om juist ondersteunend te zijn voor dergelijke werkgroepen/stichtingen/ Plaatselijk Belang. De rol van de gemeente is onder andere meedenken over toekomstige invulling van dergelijke gebouwen en terreinen, samen met de (georganiseerde) bewoners en de eigenaren. De gemeente is geen eigenaar van kerkgebouwen, en komt pas eventueel in de fase van eventuele leegstand of herontwikkeling van kerkgebouwen in zicht, na overleg met (georganiseerde) bewoners. De bal ligt primair bij de kerkeigenaren en plaatselijke partijen zoals bewoners[17].

De informatienotitie Voortgang kerkenvisie (2021) benoemt de ondersteunende, faciliterende rol van de gemeente als volgt:

- meedenken over toekomstige invulling van aan de eredienst onttrokken kerkgebouwen met de kerkeigenaren en de dorpen;
- financieel bijdragen aan haalbaarheidsonderzoek en aan bouwkundig onderzoek.

In het bestuurlijk interview (met de wethouder) is aangegeven dat het college de uitgangspunten van de informatienotitie Voortgang kerkenvisie aan de raad uit 2021 voldoende vond, een uitgebreider rapport zou geen toegevoegde waarde hebben. De raad heeft deze door het college vastgestelde Informatienotitie ter kennisgeving aangeboden gekregen. Er is dus geen beleidskader of (uitgebreidere) kerkenvisie door de raad vastgesteld.

Geen beleidskader met betrekking tot religieus vastgoed
De uitgangspunten van de informatienotitie Voortgang kerkenvisie zijn niet vastgesteld in een (breder) beleidskader door de raad, met bijvoorbeeld te behalen doelen en een concreet tijdspad met betrekking tot religieus vastgoed. Ook een doel van het landelijk beleid (zie begin van deze paragraaf), om een duurzame toekomst van religieus erfgoed te bevorderen, is niet expliciet als een doel in deze informatienotitie genoemd. Vandaar dat we in dit rapport spreken van een keuze voor een ondersteunende rol door de gemeente, of van gemeentelijke uitgangspunten bij het beleid met betrekking herbestemming van religieus vastgoed. De gemeente zet hierbij wel bepaalde instrumenten in, om deze rol verder uit te werken (zie 4.3) Maar er is niet sprake van een door de raad vastgesteld en uitgewerkt gemeentelijk beleid met te behalen doelstellingen.

Terugblik door kerkbestuurders en vertegenwoordigers van lokale werkgroepen
Kerkbestuurders kijken in een groepsgesprek terug op de informatienotitie Voortgang kerkenvisie. Ze geven aan dat het een inventarisatie van de stand van zaken was, en niet zozeer een visie. Die visie kan of moet bij herbestemming volgens hen vanuit de (burger)gemeenschap komen. Ook inwoners die niet naar de kerk gaan hechten op verschillende manieren waarde aan de kerk. De gemeente kan in dit proces samen optrekken met de gemeenschappen en deze ondersteunen in hun visie voor herbestemming, zo geven de bestuurders aan.

Leden van werkgroepen benadrukken de maatschappelijke noodzaak bij het herbestemmen van religieus vastgoed. In Raalte-dorp is het Annahuis vol en is er behoefte aan extra accommodatie voor maatschappelijke doelen, zo stelt men. Verder geeft men aan dat in de kleine kernen de vitaliteit onder druk staat en dat een multifunctionele (kerk)gebouw kerk een cruciale rol kan spelen als ‘huuskamer’ met bijvoorbeeld een prikpost, fysio en ontmoetingsruimte.

Samenvattend kiest de gemeente Raalte dus voor een ondersteunende rol en gebruikt hierbij instrumenten. Deze instrumenten zijn een uitwerking van de twee genoemde uitgangspunten. We bespreken deze instrumenten hieronder, evenals instrumenten die landelijk en provinciaal beschikbaar zijn. Ook de raakvlakken met ander gemeentelijk beleid lichten we hieronder toe.

17 Bron: Bestuurlijk interview met wethouder.

4.3 Beleidsinstrumenten die Raalte inzet

Religieus vastgoed is binnen de gemeente Raalte in het college belegd bij de wethouder die verantwoordelijk is voor cultuur. Hieronder gaan we in op de instrumenten die de gemeente in de informatienotitie Voortgang kerkenvisie benoemt. Het gaat om de subsidieregeling, de ruimtecoach, een gemeenschappelijk projectteam en de ondersteuning van werkgroepen.

Subsidieregeling 2021-2023 ingesteld

Het eerste beleidsinstrument is de subsidieregeling. Het bedrag dat de gemeente Raalte ontving uit het fonds van het ministerie van OCW (€25.000) heeft de gemeente aangewend voor het instellen van een subsidieregeling voor de periode. De raad heeft hiervoor in 2021 een subsidie opengesteld voor eigenaren van monumenten.[18] Daarnaast heeft de raad voor 2022 en 2023 ook €25.000 per jaar beschikbaar gesteld voor dezelfde subsidieregeling[19]. De subsidie is bedoeld voor een bijdrage in de kosten van bouwtechnische en haalbaarheidsonderzoeken. De subsidie bedraagt per onderzoek maximaal € 5.000, - incl. btw.[20] Uitsluitend eigenaren van een kerkgebouw komen in aanmerking voor subsidie voor een onderzoek naar de bouwkundige staat van een kerkgebouw. Voor subsidie voor een haalbaarheidsonderzoek komen alleen de eigenaren van een kerkgebouw en verenigingen/stichtingen die een onderzoek willen verrichten naar de haalbaarheid van een herbestemmingsplan dat de instemming heeft van de kerkeigenaar.

Ruimtecoach aangesteld

Het tweede beleidsinstrument is de ruimtecoach. De gemeente Raalte heeft een ruimtecoach aangesteld die (als een van de taken) eigenaren van religieus vastgoed ondersteunt in het proces van herbestemming.[21]

Gemeentelijk projectteam opgericht

Het derde beleidsinstrument is het gemeentelijk projectteam. Gemeente Raalte kent een intern projectteam Erfgoed, bestaande uit de beleidsmedewerker cultuur, de 'verbinder' (heeft contact met Plaatselijk Belangen en ondersteunt plaatselijke werkgroepen/stichtingen die zich bezighouden met andere invulling religieus vastgoed), medewerker financiën, strateeg RO en de betreffende ruimtecoach.

Ondersteuning van werkgroepen vanuit de Plaatselijk Belangen

Het vierde (en laatste) gemeentelijke beleidsinstrument is de ondersteuning van werkgroepen. In het onderzoek van 2021 en het daaropvolgende proces maakt de gemeente onderscheid tussen het dorp Raalte en buurtdorpen. In buurtdorpen heeft Plaatselijk Belang een coördinerende rol voor de ingestelde werkgroepen die ideeën ophalen. Voor de werkgroepen stelt de gemeente een contactambtenaar en ruimtecoach beschikbaar ter ondersteuning. In het dorp Raalte is geen Plaatselijk Belang. De contactambtenaar en de ruimtecoach zijn in Raalte (dorp) voor andere partijen beschikbaar.

4.4 Landelijke en provinciale instrumenten

Los van de beleidsinstrumenten die de gemeente zelf ter beschikking stelt, zijn er ook instrumenten beschikbaar van buiten de gemeente. In bijlage 4 staat beschreven welke beschikbare ondersteuning er is aangeboden vanuit het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) en de provincie Overijssel. Dit zijn landelijke en provinciale instrumenten die ook ingezet kunnen worden in de gemeente Raalte.

---

[18] *Cultureel erfgoed | Gemeente Raalte.*

[19] *Deze regeling is verlengd tot en met 2026 met een lager plafond: https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR659811/*

[20] *Subsidieregeling voor het uitvoeren van onderzoeken naar de toekomstige functie van kerkgebouwen gemeente Raalte | Lokale wet- en regelgeving.*

21 Raalte wil meedenken over toekomst kerkgebouwen » Salland Centraal.

4.5 Raakvlakken met ander gemeentelijk beleid

In totaal heeft 68% van de gemeenten een kerkenvisie opgesteld en hiervoor een bijdrage ontvangen vanuit fonds van het Ministerie van OCW. Het ministerie van OCW concludeert dat de vastgestelde kerkenvisies vaak wordt opgepakt vanuit de afdeling Erfgoed. De visies richten zich met name op de gebouwen.[22] Dit is vergelijkbaar met de aanpak en afweging in Raalte.

De kerkenvisies zijn in het algemeen vastgesteld door het college of door de raad. In de gemeente Raalte is het vastgesteld door B&W. Vaak kregen de kerkenvisies een plek in het erfgoedbeleid en het omgevingsbeleid.[23] Hieronder bespreken we hoe de gemeente Raalte dit heeft opgepakt in het Cultureel beleidsplan 2024, de Erfgoedverordening en in de gemeentelijke omgevingsvisie.

Technische aanpassing in de Erfgoedverordening 2023

De gemeenteraad heeft in 2023 de erfgoedverordening vastgesteld.[24] Het betrof een technische aanpassing (een door de VNG voorgeschreven minimale aanpassing), van de eerdere erfgoedverordening in verband met nieuwe eisen uit de Omgevingswet. Binnen de Omgevingswet is erfgoed een integraal onderdeel van de kwaliteit van de fysieke leefomgeving. In de erfgoedverordening staan regels en voorschriften ter bescherming van gemeentelijk beschermd cultuurgoed, gemeentelijk beschermd stads- of dorpsgezicht, gemeentelijk beschermde verzameling en gemeentelijke monumenten via het gemeentelijk erfgoedregister en/of het omgevingsplan.

Geen expliciete rol voor religieus vastgoed in de omgevingsvisie gemeente Raalte

Het Ministerie van OCW stelt dat een kerkenvisie vaak een omgevingsvisie in het klein is en ook daadwerkelijk hiervoor een bouwsteen kan vormen. Dit heeft het ministerie verbeeld in bijgevoegde figuur.[25] Tijdens de totstandkoming van de omgevingsvisie Horizon gemeente Raalte 2040 (tijdens het zogenaamde 'luistervinken') kwam naar voren dat de gemeenschapszin, het samen oppakken van initiatieven en naar elkaar omkijken in het DNA van Raalte zit. Over het geloof stelt het document 'Het geloof is voor veel inwoners nog steeds belangrijk.' Enkele evenementen in Raalte en buurtdorpen hebben oorspronkelijk een katholiek karakter. Religieus vastgoed en de uitdagingen voor kerkgebouwen komen verder niet aan bod in de omgevingsvisie. Het maakt geen onderdeel uit van de kernopgaven, waaronder kernopgave 2 'Toekomstbestendige dorpen en wijken'.

4.6 Samenvatting

Samenvattend zijn de volgende punten te noemen:

- De gemeente Raalte heeft in reactie op landelijk beleid, net zoals veel andere gemeenten, een kerkenvisie geschreven. Dit is vastgelegd in een informatienotitie voor de raad;
- Deze informatienotitie Voortgang kerkenvisie (2021) bevat 2 uitgangspunten (ondersteunende rol, subsidies) en een aantal instrumenten om deze uitgangspunten uit te voeren. Deze vormen met elkaar het beleid van de gemeente;

[22] *OCW (2021) Kerkenvisies feiten en inzichten.*

[23] *Erfgoed.nu (2024): Handreiking Religieus erfgoed in beweging | Toekomst religieus erfgoed.*

[24] *Erfgoedverordening Raalte 2023 | Lokale wet- en regelgeving.*

[25] *OCW (2021) Kerkenvisies feiten en inzichten.*

- Er zijn ook landelijke en provinciale instrumenten beschikbaar die zijn in te zetten in de gemeente Raalte;
- Het beleid m.b.t. eventuele herbestemming van religieus vastgoed heeft geen expliciete plek gekregen in ander gemeentelijk beleid waar het raakvlakken mee heeft. Wel komen algemene uitgangspunten zoals de faciliterende en verbindende rol van de gemeente met (ook financiële) steun voor bijvoorbeeld werkgroepen in het Cultuurbeleidsplan 2024 naar voren.

5. Beeld in 2025 en de beleidsuitvoering

5.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft hoe de (verwachte) leegstand en herbestemming van religieus vastgoed zich in de gemeente Raalte tot en met 2025 heeft ontwikkeld. En geeft daarmee antwoord op de eerste deelvraag, samen met hoofdstuk 3. Hoofdstuk 5 geeft ook antwoord op de derde deelvraag: de benutting van de instrumenten die de gemeente(-raad) beschikbaar heeft gesteld. Hieronder bespreken we eerst de ontwikkeling tot en met 2025. Daarna gaan we in op de benutting van de ingezette beleidsinstrumenten van de gemeente. Daarna bespreken we het gebruik in de gemeente van instrumenten van andere overheden. Tot slot gaan we in op twee casussen die in interviews als belangrijk voor de beleidsuitvoering zijn genoemd. Het tweede voorbeeld betreft ook de rol van de raad: het betreft een bespreking en besluitvorming in de raad.

5.2 Grotendeels ongewijzigd beeld in 2025

In tabel 5.1 staat per kerkgebouw in de vierde kolom de status in 2025, deze is soms gewijzigd ten opzichte van de verwachting uit 2021. Als er een verschil is met de verwachting uit 2021 dan is dit als ***cursief*** aangegeven.

Tabel 5.1 Religieuze gebouwen in Raalte, toekomstverwachting 2021 en status 2025

Plaats	Religieus gebouw	Verwachting in 2021	Status medio 2025 en toekomstverwachting
Raalte	Basiliek van de Heilige Kruisverheffing	Blijft open	Blijft open
Raalte	Heilige Pauluskerk	Sluiten	Gesloten. Verkocht aan ontwikkelaar t.b.v. woningen
Broekland	Heilige Marcellinuskerk	Sluiten	Onttrokken aan de eredienst. Wordt mogelijk verkocht aan Stichting Leefbaar Broekland Plannen voor MFA, subsidie aangevraagd
Nieuw Heeten	Sint Joseph	Sluiten	Gesloten. Gaat in overleg met werkgroep in de verkoop
Heeten	O.L. Vrouw Onbevlekt Ontvangen	Sluiten	***Besluit in 2026 over toekomst, het verkooptraject is stilgelegd***
Luttenberg	Sint Cornelus	Sluiten	***Besluit in 2026 over toekomst. het verkooptraject is stilgelegd***
Mariënheem	O.L. Vrouwe ten Hemelopneming	Sluiten	***Besluit in 2026 over toekomst, het verkooptraject is stilgelegd***
Heino	Maria Hemelvaart	Sluiting niet aan de orde	Geen wijzigingen
Lierderholthuis	Sint Nicolaaskerk	Sluiting niet aan de orde	Geen wijzigingen
Raalte	Plaskerk	Sluiting niet aan de orde	Geen wijzigingen
Heino	Nicolaaskerk	Sluiting niet aan de orde	Geen wijzigingen
Laag Zuthem	NGKV De Regenboog	N.t.b. – slechte staat	***Recent gerenoveerd***
Raalte	Medine moskee	Sluiting niet aan de orde	Geen wijzigingen
Raalte	Voormalige synagoge	Geen religieuze functie: Bezinningscentrum	Geen wijzigingen

Het algemene beeld is dat de verwachtingen uit 2021 grotendeels zijn uitgekomen. Maar het verwachte aantal sluitingen is (nog) niet uitgekomen. De NGV/GKV-kerk in Laag Zuthem, die in 2021 in slechte staat was, is recent gerenoveerd, dat is ook een wijziging ten opzichte van 2021.

Inmiddels zijn drie van de zeven kerken in Raalte die deel uitmaken van de Parochie Heilig Kruis gesloten (aan de eredienst onttrokken). Het gaat om de Pauluskerk in Raalte en de kerken in Broekland en Nieuw Heeten.[26] Dit is conform de verwachting in 2021. De basiliek in Raalte is open, ook conform de verwachting in 2021. De kerken in Heeten, Mariënheem en Luttenberg zijn open, daar is door kerkbestuurders pas op de plaats gemaakt met het verkooptraject. Hierbij speelde een onderzoek in opdracht van het parochiebestuur een rol. Hier gaan we hieronder, bij de casuïstiek in paragraaf 5.5, verder in.

5.3 Ervaringen met de rol en instrumenten van de gemeente

Faciliterende rol is goed (kerkbestuurders)
Uit het groepsgesprek met kerkbestuurders blijkt dat er behoefte is aan de door de gemeente Raalte gekozen faciliterende rol. Dit betreft het meedenken (en meewerken via bijvoorbeeld bestemmingsplannen) over een eventuele herbestemming van kerkgebouwen. En daarnaast het financieel bijdragen aan haalbaarheids- en bouwkundig onderzoek. Kerkbestuurders geven verder in het groepsgesprek aan dat het Plaatselijk Belang (PB) niet per definitie gelijk is aan de mensen van de geloofsgemeenschap. Kerkbestuurders geven aan dat dit soms lastig is, en soms goed gaat. De toekomst van het kerkgebouw vanuit perspectief van de geloofsgemeenschap is leidend. Soms is dat verkoop, soms is dat een herbestemming.

Behoefte aan duidelijker visie (vertegenwoordigers werkgroepen)
In het groepsinterview geven vertegenwoordigers van werkgroepen aan dat in het algemeen de gemeente geen expliciete, actieve sturing geeft aan het proces bij herbestemmingen, ze ervaren de terughoudendheid van de gemeente. Dit is in lijn met de eerder geformuleerde uitgangspunten van de gemeente (zie paragraaf 4.1). De vertegenwoordigers van de werkgroepen benadrukken het maatschappelijk belang bij eventuele herbestemmingen. Ze geven aan dat de gemeente geen precedenten lijkt te willen scheppen, vanwege de mogelijke gevolgen hiervan voor andere casus. Ze vragen de gemeente om een duidelijker visie.

Subsidieregeling wel bekend maar niet volledig benut
De eerste tranche liep van tot en met 2023. Er was in totaal € 75.000 beschikbaar. Omdat er tot en met 2023 drie keer gebruik is gemaakt van de subsidie, is deze verlengd tot en met 2026.[27]

Inmiddels (situatie augustus 2025) is er voor in totaal € 30.000 subsidie aangevraagd en toegekend (zie tabel 4.1). Het gaat om één bouwtechnisch onderzoek en vijf haalbaarheidsstudies voor in totaal vier kerkgebouwen van de Heilig Kruis parochie. De haalbaarheidsstudies zijn allen aangevraagd door de werkgroepen vanuit de Plaatselijk Belangen c.q. de plaatselijke stichting en niet door de juridische eigenaren (de kerkbesturen). De subsidieregeling gaf zowel de werkgroepen als de kerkbesturen die mogelijkheid.

De kerkbestuurders geven in het groepsinterview aan dat de subsidieregeling van de gemeente bekend is.

[26] *Kerken in Salland sluiten achter elkaar de deuren: dit is er aan de hand | Raalte | destentor.nl.*

[27] *Tienduizenden euro's voor onderzoek voor het oprapen voor Sallandse kerken die sluiten | Raalte | destentor.nl l*

Tabel 5.2 Beschikkingen op basis van de subsidieregeling, 2021-augustus 2025, bron: gemeente Raalte

Religieus gebouw	Aanvrager	Doel	Bedrag	Beschikking
katholieke kerk Broekland	PB Broekland	Haalbaarheidsstudie	€ 5.000	ja
Luttenberg	St. parel & kerk Luttenberg	Haalbaarheidsstudie	€ 5.000	ja
	Parochie Heilig Kruis voor Luttenberg	bouwkundig onderzoek	€ 5.000	ja
Heeten	St. Heeten Woont	Haalbaarheidsstudie	€ 5.000	ja
katholieke kerk Broekland	PB Broekland	2de haalbaarheidsstudie	€ 5.000	ja
Mariënheem	PB Mariënheem	Haalbaarheidsstudie	€ 5.000	ja
Pauluskerk	werkgroep	Haalbaarheidsstudie	€ 5.000	Ingetrokken
Pauluskerk	werkgroep	(en) bouwtechnisch	€ 5.000	Ingetrokken

De aanvragen vanuit de werkgroep voor de Pauluskerk zijn ingetrokken. De kerk is 2023 verkocht aan een projectontwikkelaar, nadat de kerk in oktober 2021 aan de eredienst is onttrokken.

De subsidie is puur en alleen bedoeld voor de kosten van haalbaarheidsonderzoeken. Dit bedrag is voor de kerken niet altijd toereikend omdat ook kosten worden gemaakt in de planvorming als voorbereiding op de haalbaarheidsstudie.

Omdat de subsidie nog niet volledig is benut wordt door de gemeente binnen de regels van reëel begroten (zie memo Reëel begroten rekeningcommissie van 11 juni 2025) de gegronde ruimte gezocht om deze bedragen mee te nemen naar een volgende jaar. Om zo de kerken zo goed mogelijk te kunnen ondersteunen.

Rol van levensbeschouwelijke grondslag
Bij PKN-kerken hebben de kerkelijke gemeentes het gebouw in eigendom en besluiten zelf wat er bij herbestemming gebeurt. Er zijn veel mogelijkheden voor nevengebruik. Ook is het mogelijk om een kerk te verkopen aan een ander kerkgenootschap. Bij RK-kerken zijn er veel minder of zeer beperkte mogelijkheden voor nevengebruik en is het aan het bisdom om de eventuele herbestemming te bepalen. Er zijn bij een eventuele herbestemming van een RK-kerk ook twee procedures waarbij het bisdom moet instemmen: de onttrekking van de kerk aan de eredienst en daarnaast de feitelijke verkoop.

Vertegenwoordigers van werkgroepen vinden het prettig dat het budget voor de haalbaarheidsonderzoeken vrij in te zetten is. Iedere kerk waarvoor herbestemming aan de orde is, heeft een andere opgave. De gemeentelijke subsidie van €5.000 voor haalbaarheidsonderzoek zou wel (duidelijk) hoger mogen, geeft men aan. Vanuit de werkgroep die zich richtte op herbestemming van de Pauluskerk meldt men dat de toestemming van het kerkbestuur voor een subsidieaanvraag op een gegeven moment ontbrak, en dat ze daardoor geen gebruik konden maken van de subsidieregeling.

In dit groepsgesprek geeft een deelnemer ook aan dat de klokkentoren van de Pauluskerk behouden blijft en dat er bij een herontwikkeling een gebedsruimte komt, waarvoor een budget beschikbaar is.

Werkgroepen Plaatselijk Belang: waardering voor contact, zorgen over continuïteit
De vertegenwoordigers van werkgroepen geven in het groepsgesprek aan dat zij zelf zijn gaan bedenken wat zij als toekomst voor het kerkgebouw zien. Vaak willen zij het gebouw behouden (beeldbepalend, los van een eventuele monumentale status) én als locatie voor rouw, trouw en

ontmoeting. Als hart van het dorp. Het (gemeentelijk) projectteam ondersteunt de werkgroepen als zij dat vragen. De ondersteuning die zij vragen betreft vooral:

- Algemene vragen (bestuurlijke afstemming, mogelijke subsidies en fondsen, contactpersonen bij provincie e.a.) aan de beleidsmedewerker cultuur;
- Vragen over ruimtelijke (bestemmingsplan) aspecten en vragen over de monumentale status van het gebouw (wat mag wel en wat niet) aan de ruimtecoach erfgoed (die ook contactpersoon is richting de monumentencommissie);
- Sommige werkgroepen hebben behoefte aan een bijdrage voor haalbaarheidsonderzoek (zie hiervoor ook de vorige paragraaf over de subsidieregeling). De werkgroepen hebben daar zelf geen geld voor.

Meerdere deelnemers aan het groepsgesprek met vertegenwoordigers van werkgroepen waarderen, en zijn bekend met, de 'ruimtecoach'. Deelnemers zijn ook waarderend over de contacten met andere betrokken ambtenaren. Er is regelmatig contact met raadsleden en wethouders, die volgens de deelnemers veelal begrip tonen. De (verdere) continuïteit in de ondersteuning is echter een punt van zorg. Deelnemers merken op dat er (veel) wisselingen zijn binnen de gemeente, zowel bij ambtenaren als in het college van B&W. Dit maakt het proces kwetsbaar, concluderen zij. De algemene indruk is dat de gemeente geen actieve sturing geeft aan het proces.

5.4 Ervaringen in Raalte met instrumenten van andere overheden

Leerlijn provincie Overijssel beperkt gebruikt en sluit niet volledig aan
Samen met de Erfgoed Academie en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft de provincie Overijssel een Overijsselse maatwerk leerlijn ontwikkeld. In deze leerlijn gingen deelnemers aan de slag met toekomstplannen voor hun kerkgebouw. Daarbij kregen zij hulp van experts.[28]
De leerlijn 'toekomst van kerkgebouwen'[29] is bij de kerkbestuurders goed bekend, maar ze maakten hier beperkt gebruik van, zo bleek uit het groepsinterview. De duurzaamheidavond was op 22 januari 2024. Vanuit dit groepsinterview is ook aangegeven dat de inhoud soms niet goed aansloot op de situatie in de Rooms-Katholieke Kerk, vanwege de specifieke regelgeving binnen deze kerk. Verder is er gebruikgemaakt van een RCE-subsidie voor onderzoek. Het kerkenspreekuur van het Steunpunt Erfgoed Overijssel is daarentegen niet bekend of niet gebruikt.

De vertegenwoordigers van de werkgroepen zijn ook op de hoogte van verschillende provinciale en landelijke instrumenten en ook zij maakten er beperkt gebruik van.

5.5 Casus Parochie Heilig Kruis

In deze en de volgende paragraaf bespreken we twee concrete voorbeelden die de laatste jaren een rol speelden bij de herbestemming van religieus vastgoed en het beleid van de gemeente Raalte.
De eerste is de casus Parochie Heilig Kruis. Dit is primair een interne aangelegenheid van de betreffende parochie maar het is wel van invloed geweest op de gang van zaken met betrekking tot het proces van herbestemming van kerken van deze parochie. De tweede is de casus Broekland, een concrete opgave voor herbestemming van religieus erfgoed.

Conclusies op basis van een beleidsonderzoek
Zorgen over de uitvoering en gevolgen van een eerder vastgesteld beleid waren voor een nieuw bestuur van de Heilige Kruis parochie aanleiding om het Kaski[30], een onderzoeks- en expertisecentrum verbonden met de Radboud Universiteit uit Nijmegen, om een onderzoek te vragen[31]. Dit beleid had ook betrekking op de

[28] *Erfgoed.nu (2024): Handreiking Religieus erfgoed in beweging | Toekomst religieus erfgoed.*

[29] *Leerlijn 'Behoud het kerkgebouw' - Erfgoed Platform Overijssel.*

[30] *Kaski staat voor Katholiek Sociaal-Kerkelijk Instituut.*

[31] *https://parochieheiligkruis.nl/wp-content/uploads/2025/01/rapport-nr.-673-beleidsevaluatie-parochie-heilig-kruis.pdf*

herbestemming van kerkgebouwen. De H. Kruisparochie evalueerde naar aanleiding van dit rapport van Kaski zelf wat er verder moest gebeuren[32]. De belangrijkste conclusies voor dit rekenkameronderzoek van deze interne evaluatie zijn:

- Er komt een onderzoek naar de uitvoering van een financieel (strategisch) meerjarenbeleid. Onderdeel daarvan zijn ook de onderhoudsplannen (inclusief die van de basiliek). Die ondergaan momenteel een actualisatie. Met de geloofsgemeenschappen Heeten, Luttenberg en Mariënheem vindt specifiek overleg plaats over wat dat betekent voor de kerkgebouwen in die dorpen, daar maakt men 'een pas op de plaats'. Dat kan betekenen dat de respectievelijke gebouwen in gebruik blijven, nog voor een bepaalde periode in gebruik blijven of dat het kerkgebouw dicht gaat en aan de goddelijke Eredienst onttrokken. Het parochiebestuur verwacht daarover in de loop van 2026 duidelijkheid te hebben.
- De aandacht voor overleg met de plaatselijke (geloofs-)gemeenschappen heeft mogelijk raakvlakken met een onderwerp in het gesprek met vertegenwoordigers van werkgroepen. De communicatie vanuit deze werkgroepen met het toenmalig parochiebestuur is soms als moeizaam ervaren. De vertegenwoordigers van werkgroepen hadden behoefte aan meer ruimte voor de wensen van de lokale (geloofs-) gemeenschap.

5.6 Casus Broekland

Actie inwoners Broekland in verband met herbestemming
Een prijsvraag in 2021 van de provincie Overijssel (Kerkdorp in beweging) leidde tot een prijs van € 25.000 aan Broekland voor de herbestemming van de Heilige Marcellinuskerk[33]. De inwoners van Broekland, zo blijkt o.a. uit het groepsgesprek met vertegenwoordigers van werkgroepen, willen de kerk behouden als centrale plek in het dorp, waar mensen elkaar ontmoeten. Zij willen dat de kerk als herbestemming een 'huiskamer voor het dorp' wordt. Er is gezocht naar verbinding met maatschappelijke organisaties en initiatieven. Het plan was om de kerk onder meer onderdak te laten bieden aan het uitdeelpunt van de plaatselijke voedselcoöperatie Autark. Ook andere partijen toonden interesse. Het asbestdak is een financieel struikelblok voor de gewenste verbouwing. Daarover vindt afstemming plaats met het kerkbestuur. In 2024 heeft het bisdom de kerk aan de eredienst onttrokken.

Raadsvergadering 5 juni 2025
Tijdens de raadsvergadering van 5 juni 2025 besluit de raad unaniem het voorstel voor een multifunctionele accommodatie (MFA) (en asbestsanering) in de H. Marcellinuskerk in Broekland te steunen. Het besluit is een intentie om, onder voorwaarden en verplichtingen, een bedrag van € 500.000 in de vorm van een eenmalige incidentele subsidie beschikbaar te stellen aan Stichting Leefbaar Broekland om bij te dragen aan de realisering van een multifunctionele accommodatie in de H. Marcellinuskerk in Broekland voor. De situatie in Broekland heeft als kenmerk, dat er bij de kerk nagenoeg geen grond zit en er daarmee amper mogelijkheden zijn -om door bv. woningen te bouwen en te verkopen- geld te genereren.

Bij de bespreking in de raad is een amendement aangehouden dat bij eventuele latere accordering mogelijk tot gevolg heeft dat de bovengrens van de gemeentelijke bijdrage hoger komt te liggen. Daarnaast bespreekt de raad de samenwerking vanuit de gemeente met de betreffende parochie en de beprijzing van de betreffende kerk. Hierbij speelt asbestproblematiek ook een rol. Verder spreekt een raadslid zijn zorg uit of de steunaanvragende stichting zich voldoende bewust is van de grote financiële risico's die ze loopt door dit kerkgebouw aan te kopen. Die risico's zitten in het langjarig onderhoud en beheer van de kerk en toren, en ook door de status van kerkelijk erfgoed. Hij hoopt dat deze stichting ook in de toekomst financieel in staat is om kwalitatief onderhoud te verrichten.

Financiering
Er is door de betreffende stichting uit Broekland ook subsidie aangevraagd bij de provincie Overijssel en bij de regiodeal Zwolle (beide ook een half miljoen euro). Mogelijk levert de gemeenschap in Broekland ook een

[32] *H. Kruis Parochie (2025): Notitie-blo-14-mei-vervuld-van-hoop-samen-werken-aan-de-toekomst-van-onze-kerk-in-salland.pdf.*
[33] *Besluit van Gedeputeerde Staten van de provincie Overijssel van 21 september 2021 tot vaststelling van het Reglement 'Prijsvraag kerkdorp in beweging' | Lokale wet- en regelgeving.*

financiële bijdrage. Het plan is om de kerk volledig te renoveren en te verbouwen tot een multifunctioneel gemeenschapshuis. De totale kosten zijn begroot op € 2.776.880, - inclusief btw.[34]

De wethouder geeft in het bestuurlijk interview aan dat duidelijkheid over de verkoopprijs een belangrijk punt is in deze casus. De rol vanuit de gemeente is ondersteunend. De gemeente heeft een aanvraag gedaan bij een (regio)fonds met betrekking tot dit leegstaande kerkgebouw ('Vitaal platteland'). De ruimtecoach van de gemeente is hierbij ook betrokken geweest. In deze casus is geen verdere ontwikkeling van de grond mogelijk. Een MFA (multifunctionele accommodatie) is beoogd als maatschappelijke functie, dit is iets wat de gemeente in meerdere kernen steunt. Een MFA is in principe geen eigendom van de gemeente, er is sprake van een eenmalige bijdrage, de rest moet uit de gemeenschap zelf komen. In deze casus speelt verder nog het probleem van asbest op het dak van het gebouw. Verdere financiering staat nog open: de aanvraag bij Regio Deal is afgewezen, de aanvraag uit Vitaal Platteland is gehonoreerd met €500.000,-.
Tot slot geeft de wethouder aan dat de uitgangspunten en de instrumenten van de informatienotitie Voortgang kerkenvisie uit 2021 nog steeds overeind staan.

5.7 Samenvatting

In deze paragraaf kijken we terug op belangrijke bevindingen van dit hoofdstuk over eerdere verwachtingen die al of niet gerealiseerd zijn en over de beleidsuitvoering. Samenvattend zijn de volgende punten te noemen:

- De inschattingen in 2021 met betrekking tot religieus vastgoed zijn grotendeels hetzelfde gebleven maar zijn met betrekking tot (definitieve) sluitingen van kerken (nog) niet gerealiseerd. Hoewel er sprake lijkt te zijn van minder snelle sluitingen van kerken dan eerder verwacht, is de richting van de ontwikkeling grotendeels vergelijkbaar met de inschatting die in 2021 is gemaakt. Er is ook een kerk, die in slechte staat verkeerde, gerenoveerd;

- Er is gebruik gemaakt van gemeentelijke instrumenten met betrekking tot eventuele herbestemmingen. Dit betreft het verstrekken van subsidies, ambtelijke ondersteuning en het eventueel aanpassen van bestemmingsplannen en vergunningen. De gemeentelijke subsidie zou wel (duidelijk) hoger mogen, geven vertegenwoordigers van werkgroepen aan;

- Met name vertegenwoordigers van werkgroepen stellen (vooral uit de lokale kernen van de gemeente) vragen over de algemene aanpak van de gemeente: zou deze aanpak niet actiever moeten zijn gezien de maatschappelijke belangen met betrekking tot (eventuele) herbestemming?;

- De casus Parochie Heilige kruis laat zien dat een evaluatie van eerder (kerk)beleid leidt tot onder andere een 'pas op de plaats' met betrekking tot eerder voorgenomen kerksluitingen;

- De casus in Broekland laat zien dat de gemeente, mede vanuit een gemaakte koppeling met beleid over multifunctionele accommodaties in kernen van de gemeente, een duidelijke positie inneemt met een (forse) eenmalige bijdrage. Het is nog onduidelijk of dit in deze casus voldoende is om de verwachte herbestemming te realiseren;

[34] *Gemeente Raalte (2025) Raadsvoorstel 23077-2025 Bijdrage herbestemming H. Marcellinuskerk Broekland.*

[33] *Onderzoek naar impact kerkenvisies in Overijssel | Toekomst religieus erfgoed.*

- In deze casus in Broekland ondersteunt de raad unaniem het voorstel van het college voor de intentie, onder voorwaarden, tot eenmalige financiële steun bij herbestemming van de Marcellinuskerk tot een multifunctionele accommodatie.

6. Raalte in perspectief: aanpak en ervaring buiten de gemeente

6.1 Inleiding

Dit hoofdstuk betreft de vierde deelvraag: Hoe verhoudt de gemeentelijke aanpak in Raalte zich tot die in vergelijkbare andere gemeenten? En zijn er lessen te vinden in landelijke en provinciale studies voor de gemeente Raalte?

Hieronder bespreken we overeenkomsten en verschillen van de gemeente Raalte met referentiegemeenten. Daarna beschrijven we de conclusies van een studie van de provincie Overijssel en van een landelijke studie en de eventuele implicaties hiervan voor de aanpak van de gemeente Raalte.

6.2 Overeenkomsten en verschillen met referentiegemeenten

Referentiegemeenten

We vergelijken in de onderstaande tabel de gemeente Raalte met gemeenten die min of meer in de buurt liggen en een vergelijkbare omvang hebben, plus een grotere gemeente (Deventer). Bij de onderstaande tabel geldt dat gemeenten soms alleen gebouwen met monumentenstatus in beschouwing nemen, maar soms ook een bredere definitie hanteren: dan tellen ook bijvoorbeeld kerken zonder deze monumentenstatus mee.

Tabel 6.1 Omvang en aard sluitingen gemeente Raalte versus referentiegemeenten

Gemeente	Inwoners (afgerond)	Aantal religieuze gebouwen[35] (anno 2025)	Aantal gebouwen waarvoor sluiting speelt	Levensbeschouwelijke grondslag bij gebouwen uit vorige kolom
Raalte[36]	38.500	14	2 gesloten, 1 onttrokken aan eredienst, 3 heroverwegingen	RK (alle 6)
Hof van Twente[37]	36.000	10	1 gesloten, 2 heroverwegingen	RK (alle 3)
Berkelland[38]	44.000	25	19	Protestant (13) RK (5) een 1 Joods
Olst-Wijhe[39]	18.000	7[40]	2	RK (2)
Deventer[41]	105.000	26	11, 2 verkocht	Protestant en RK

De tabel toont dat de omvang van de herbestemming van religieus vastgoed tussen de gemeenten uiteenloopt, maar gemiddeld genomen wel fors is. Er zijn gemeenten waar het deel sluitingen/herbestemmingen groter is dan nu in de gemeente Raalte. De landelijke trend, veel sluitingen van kerkgebouwen, is bij de onderzochte gemeenten duidelijk zichtbaar. De sluitingen

[35] *Het betreft hier het aantal kerken dat in gemeentelijke documenten genoemd wordt, dit geldt ook voor de andere kolommen in deze tabel.*
[36] *Gemeente Raalte (2021): Informatienotitie Raad Voortgang kerkenvisie 12510-2021.*
[37] *Kerken in kaart, gemeente Hof van Twente, 2025.*
[38] *Visie op religieus erfgoed, gemeente Berkelland, 2024.*
[39] *Kerkenvisie, dialoog, plan en uitvoering, gemeente Olst-Wijhe, 2022.*
[40] *Naast deze 7 kerken is er een hindoeïstische Shirdi Sai Baba Mandi Tempel, zonder monumenten status.*
[41] *Uitvoeringskader religieus erfgoed, gemeente Deventer, 2024.*

doen zich in de gemeente Raalte voor bij RK-kerken, maar in bijvoorbeeld de gemeente Berkelland en Deventer ook bij andere kerken.

Hieronder staan belangrijke beleidsdoelen en/of beleidsaandachtspunten van de gekozen referentiegemeenten. Naast de (kernachtige) typering van het beleid/gemeentelijke aanpak, noemen we de aandachtspunten bij de ingezette instrumenten en als derde de aandachtspunten van het toekomstig beleid/aanpak.

Tabel 6.2 Kernpunten van huidig beleid/aanpak en beleidsdoelen/speerpunten

Gemeente	Typering beleid/aanpak	Ingezette instrumenten	Beleidsdoelen/aandachtspunten beleid
Raalte[42]	Ondersteunend	Subsidie, ruimtecoach, ambtelijke ondersteuning (aanvragen, vergunningen), startsubsidie (MFA) bij mogelijke herbestemming, kerktoren eigendom gemeente	Relatiebeheer en belanghebbenden ondersteunen
Hof van Twente[43]	Ondersteunend	Ondersteuning en begeleiding van contacten (met gemeente en ook onderling). Bij herbestemming betreft het wonen en maatschappelijke functies	Duurzaamheid (energiekosten), relatiebeheer kerkeigenaren/gebruikers, multifunctioneel inzetten gebedshuis, herbestemmen, zoeken naar gezamenlijke afstemming sociale vraagstukken (Oekraïense vluchtelingen) en sociaal domein. Beschermen en benutten erfgoed
Berkelland[44]	Ondersteunend, in uiteenlopende rollen, aandacht voor maatschappelijke functies, analyse kansen en bedreigingen	Subsidies, ambtelijke contactpersonen, ambtelijke begeleiding, netwerken, meedenken	Naar verwachting in 2038 0 kerkgebouwen in gebruik, anno 2025 ongeveer 5, in 5 van 10 kernen zijn stichtingen voor herbestemming actief, bij 10 v.d. 11 rijksmonumenten is er onbekend toekomstperspectief, ook bij 2 v.d. 7 gemeentelijke monumenten
Olst-Wijhe[45]	Ondersteunend	Kerktorens in eigendom gemeente, (kennisdeling bij) subsidies, financiële bijdrage, ambtelijke begeleiding bij samenwerking en workshops, 2 relevante projecten	Meer nevenactiviteiten van kerken, duurzaamheid, aandacht voor interieur kerk, aandacht voor toekomst kerkelijke organisatie, gebiedsgerichte trajecten, onderhoud kerktorens, samenwerking
Deventer[46]	Ondersteunend, verbindend	Uitvoeringskader, subsidie, ambtelijke begeleiding, agenderen, projecten gericht op kennisdeling, aandacht voor (minder) vrijwilligers	Onderhouden contact, website erfgoed, uitvoeringskader inzetten bij omgevingsvisie, aandacht voor gevraagde planologische ruimte, verzoeken steun inclusief exploitatie

[42] *Gemeente Raalte (2021): Informatienotitie Raad Voortgang kerkenvisie 12510-2021.*
[43] *Kerken in kaart, gemeente Hof van Twente, 2025.*
[44] *Visie op religieus erfgoed, gemeente Berkelland, 2024.*
[45] *Kerkenvisie, dialoog, plan en uitvoering, gemeente Olst-Wijhe, 2022.*
[46] *Uitvoeringskader religieus erfgoed, gemeente Deventer, 2024.*

De gemeente Raalte heeft een aantal van de door andere gemeenten ingezette instrumenten en beleidsdoelen/aandachtspunten uit de bovenstaande tabel 6.2 in haar gemeentelijke aanpak verwerkt (of heeft er raakvlakken mee). Dit geldt voor de onderwerpen:

- subsidies verstrekken;
- aandacht voor samenwerking en afstemming met betrokken kerkbestuurders en vertegenwoordigers van betrokken bewoners (werkgroepen);
- ambtelijke begeleiding en steun voor betrokken bewoners en kerkbestuurders;
- steun bij herbestemming (de voorwaardelijke toezegging m.b.t. kerk in Broekland);
- er is een kerktoren in gemeentelijk eigendom zoals ook bij andere gemeenten het geval is;
- ook constateert de gemeente Raalte in de informatienotitie Voortgang kerkenvisie (2021) dat er aandacht nodig is voor de bezetting van vrijwilligersorganisaties.

Er zijn ook verschillen met referentiegemeenten. De gemeente Raalte kiest:

- een meer afwachtende houding in haar aanpak dan (sommige) referentie gemeenten, (expliciete) beleidsdoelen ontbreken, zoals duurzaamheid bevorderen;
- er is verder geen uitvoeringskader/programma of een schriftelijke analyse van kansen en bedreigingen in de gemeente Raalte met betrekking tot de eventuele herbestemming van religieus vastgoed.

6.3 Landelijke en regionale studies

Het proces van kerksluiting verloopt in Nederland langzamer dan gedacht. Een door ons geïnterviewde deskundige geeft aan dat een eerdere verwachting uit 2018, over sluiting van 30-80% van de kerkgebouwen binnen vijf jaar, niet is uitgekomen. Maar uiteindelijk zullen veel kerkgebouwen wel sluiten: het aantal kerkbezoekers neemt af, de vrijwilligers vergrijzen. Er is wel spiritualiteit maar minder behoefte aan de kerkelijke regels en gebruiken, zo geeft de geïnterviewde aan.

Hieronder bespreken we een landelijke studie: de handreiking ‘Religieus erfgoed in beweging’ (A) en daarna een studie naar de impact van kerkenvisies in Overijssel (B).

A. Handreiking Religieus erfgoed in beweging

Erfgoed.nu heeft in 2024 op basis van ervaringen bij gemeenten met kerkenvisies de Handreiking Religieus erfgoed in beweging[47] gepubliceerd. Het doel van deze handreiking is dat gemeenten leren van de ervaringen van andere gemeenten. In bijlage 5 staan kernpunten uit deze handreiking vermeld. De verzamelde voorbeelden zijn geclusterd in thema’s. Hieronder bespreken we per thema een vergelijking met de gemeente Raalte.

1. Communicatie
Uit verschillende kerkenvisies is gebleken dat er behoefte is aan meer en beter contact tussen gemeenten en kerkeigenaren en ook aan duidelijkere informatieverstrekking. De gemeente Raalte heeft de afgelopen jaren aan het onderhouden van deze contacten aandacht besteed, zo blijkt uit hoofdstuk 5 en uit de vergelijking met referentiegemeenten zoals hierboven beschreven.

2. Domeinoverstijgend
Gebedshuizen zijn meer dan alleen een gebouw. Ze vertegenwoordigen vaak een centrale plek in de samenleving. Verschillende gemeenten kijken bij de herbestemming van gebedshuizen niet

[47] *Erfgoed.nu (2024): Handreiking Religieus erfgoed in beweging | Toekomst religieus erfgoed*.

alleen naar het gebouw zelf, maar ook naar de sociale, maatschappelijke en ruimtelijke waarde. Dit speelt nadrukkelijk ook in de gemeente Raalte zo blijkt uit onze interviews en uit de vergelijking met de referentiegemeenten.

3. Duurzaamheid

Dit thema duurzaamheid is geen expliciet uitgewerkt doel van de gemeentelijke aanpak van Raalte.

4. Erfgoedbeleid

Binnen de gemeente Raalte is gekozen voor een focus op religieus vastgoed, en niet het bredere religieus erfgoed. Kerken hebben in Raalte wel een monumentale status, of via het rijk of via de gemeente (zie ook 3.3).

5. Gebruik en toekomst

De aanpak in de gemeente Raalte is minder proactief dan de voorbeelden van andere gemeenten die in de handreiking vermeld staan. Er is geen proactief 'behoud-beleid' voor kerkgebouwen, of een proactief nadenken over alternatieve bestemmingen of nevengebruik.

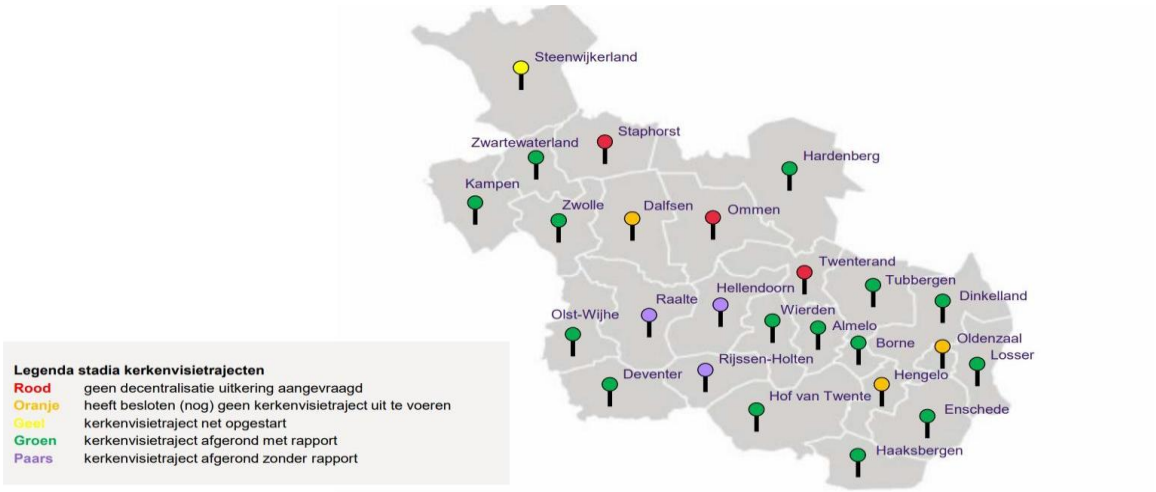
6. Ruimtelijk beleid

De aanpak van de gemeente Raalte met betrekking tot religieus vastgoed en de omgevingsvisie staat beschreven in paragraaf 4.5. Er is geen (expliciete) inbedding in de omgevingsvisie. De gemeente faciliteert wel herbestemmingen door middel van vergunningen en wijzigingen van bestemmingsplannen, zo blijkt uit gevoerde interviews.

B. Kerkenvisies in Overijssel en hun impact

Hieronder staat een overzicht van het stadium van kerkenvisietrajecten, het overzicht dateert uit 2024[48]. Veel gemeenten in Overijssel rondden een kerkenvisie af, met of zonder een rapport. In de gemeente Raalte is er een kerkenvisie traject afgerond zonder een (uitgebreid) rapportage (maar wel met een informatienotitie voor de raad).

Figuur 6.1 Stadium kerkenvisie in de provincie Overijssel, bron: Onderzoek naar impact kerkenvisie Overijssel 2024

De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) en de provincie Overijssel (Steunpunt Cultureel Erfgoed) onderzochten in 2024 de impact van de kerkenvisies in Overijssel[49]. Hun conclusies:

[48] https://www.toekomstreligieuserfgoed.nl/documenten/2024/4/15/impactanalyse-kerkenvisies

[49] https://www.toekomstreligieuserfgoed.nl/documenten/2024/4/15/impactanalyse-kerkenvisies

- Kerkenvisietrajecten leiden veelal tot **meer verbinding** tussen kerkgemeenschappen onderling enerzijds, en tussen kerkgemeenschappen en gemeenten anderzijds. Zij weten elkaar beter te vinden en gaan ook een meer open gesprek aan met elkaar.
- Kerkenvisietrajecten leveren een waardevolle bijdrage aan een **toename aan kennis en concreet handelingsperspectief**, zodat kerkgemeenschappen stappen zetten om hun kerkgebouw toekomstbestending te maken. Een toename aan kennis en handelingsperspectief treedt vooral op als er themabijeenkomsten zijn georganiseerd of als een uitvoeringsagenda is vastgesteld.
- Een belangrijk punt van aandacht is de **verankering van besluiten en afspraken**.
- Kerkenvisietrajecten zorgen op korte termijn voor **toename van aandacht** voor de toekomst van kerkgebouwen, maar dit is beperkt tot de groep die er direct mee te maken heeft.
- Het uiteindelijke doel van het instrument kerkenvisie is dat men vanuit een gezamenlijke opgave werkt aan een toekomstbestendige collectie kerkgebouwen. De kerkenvisies dragen daaraan bij via gesprekken, verbinding en openheid. Dit onderzoek leverde **geen voorbeelden op van een concrete verandering in de collectie kerkgebouwen**, mede als gevolg van kerkenvisietrajecten. Wel zijn er voorbeelden van processen die in gang zijn gezet en *uiteindelijk resulteren* in veranderingen in de collectie kerkgebouwen. Het gaat hier met name om bijdragen aan haalbaarheidsstudies en bouwtechnisch onderzoek.

De impact van de gemeentelijke aanpak, op basis van de informatienotitie Voortgang kerkenvisie, staat beschreven in hoofdstuk 5. Er zijn raakvlakken met de impact zoals deze hierboven staat. Zo is er vergelijkbare impact wat de contacten tussen de gemeente en kerkgemeenschappen betreft. En dat geldt ook voor de bijdragen (subsidies) aan haalbaarheidsstudies en bouwtechnisch onderzoek. Maar er is geen sprake van concrete handelingsperspectieven of bredere doelstellingen, op basis van een beleidskader, zoals elders in Overijssel wel is gebeurd.

6.4 Samenvatting

In deze paragraaf kijken we terug op belangrijke bevindingen van dit hoofdstuk. Hieronder sommen we de belangrijke bevindingen uit dit hoofdstuk op. De bevindingen zijn meestal synchroon: ze komen vaak bij zowel de vergelijking met de referentiegemeenten als de vergelijking met de landelijke handleiding als ook uit de provinciale studie naar de impact van kerkenvisies naar voren. Samenvattend zijn de volgende punten te noemen:

- De gemeente Raalte heeft aandachtspunten van de referentiegemeenten in haar gemeentelijke aanpak verwerkt, of heeft er raakvlakken mee. Er zijn ook verschillen met referentiegemeenten. De gemeente Raalte kiest een wat meer afwachtende houding in haar aanpak dan (sommige) referentie gemeenten en expliciete beleidsdoelen ontbreken, zoals duurzaamheid bevorderen. Er is verder geen expliciet (uitgebreider) uitvoeringskader of een schriftelijke analyse van kansen en bedreigingen in de gemeente Raalte met betrekking tot de eventuele herbestemming van religieus vastgoed;

- De gemeente Raalte heeft de afgelopen jaren aan het onderhouden van contacten met de nadere betrokken partijen, zoals kerkbestuurders en vertegenwoordigers van lokale werkgroepen, aandacht besteed. Dit komt zowel naar voren bij een vergelijking met de landelijke handleiding als uit de vergelijking met referentiegemeenten. De vergelijking van de handleiding laat ook zien dat kerkgebouwen een sociale, maatschappelijke en

ruimtelijke waarde hebben. Dit speelt nadrukkelijk ook in de gemeenten Raalte zo blijkt uit onze interviews en ook weer uit de vergelijking met de referentiegemeenten;

- Er is geen proactief 'behoud-beleid' voor kerkgebouwen, of een proactief nadenken over alternatieve bestemmingen of nevengebruik. De vergelijking met de landelijke handleiding laat zien dat het thema duurzaamheid geen expliciet uitgewerkt doel van de gemeentelijke aanpak is. Duurzaamheid is niet als strategische pijler in de kerkenvisie opgenomen, maar komt wel als onderwerp in het Cultuurbeleidsplan 2024 naar voren. Duurzaamheid wordt wel instrumenteel ondersteund via algemeen gemeentelijk beleid en regelingen

- De impact van de gemeentelijke aanpak heeft raakvlakken met de impact van kerkenvisies elders, zo blijkt uit een provinciale studie. Zo is er vergelijkbare impact wat de contacten tussen de gemeente en kerk- en plaatselijke gemeenschappen betreft, zie ook punt 2 van deze samenvatting. De bijdragen (subsidies) aan haalbaarheidsstudies en bouwtechnisch onderzoek zijn in zowel de gemeente Raalte als in andere gemeenten beschikbaar. Maar er is bij de gemeentelijke aanpak in Raalte veel minder sprake van concrete handelingsperspectieven of bredere doelstellingen, op basis van een beleidskader, zoals elders in Overijssel wel gebeurt.

7. Leerpunten voor de toekomst

7.1 Inleiding

Dit hoofdstuk 7 beschrijft mogelijke aandachtspunten voor de gemeente Raalte voor de komende jaren en geeft daarmee antwoord op deelvraag 5. We kijken hierbij naar aandachtspunten die we in hoofdstuk 6 noemden, maar ook thema's uit de eerdere hoofdstukken bespreken we hier.

7.2 Blik op de toekomst: aandachtspunten

Een eerste aandachtspunt heeft te maken met de rol van de raad in relatie tot eventuele verlenging van de subsidieregeling, De subsidieregeling loopt af in 2026. Dit is een belangrijk instrument bij de gemeentelijke aanpak, en het speelt ook buiten de gemeente een belangrijke rol bij vraagstukken rondom herbestemmingen. Ook in de gemeente Raalte spelen de komende jaren deze vragen.

Het tweede aandachtspunt heeft ook te maken met de rol van de raad in relatie tot financiën. De raad heeft zich dus in 2025 nadrukkelijk op het onderwerp religieus vastgoed gericht, via de casus Broekland. Deze casus is nog niet afgerond, de financiën zijn nog niet rond. In het raadsvoorstel waarin de bijdrage aan de kerk van Broekland is toegekend, is opgenomen dat verwacht wordt dat er meer kerken voor een bijdrage bij de gemeente kunnen aankloppen. Vanuit andere herbestemmingen van religieus vastgoed kunnen de komende jaren dus ook vergelijkbare verzoeken om eenmalige (of structurele 'exploitatie') steun richting de gemeente komen.

Het derde aandachtspunt is wat er te verwachten is de komende jaren. Rond de zomer 2026 wordt duidelijk of de kerk in Heeten, Luttenberg en Mariënheem al dan niet openblijven. Voor de kerken in Broekland en Nieuw Heeten zal zeker een nieuwe bestemming moeten worden gevonden. In het interview met de wethouder geeft deze aan dat de faciliterende rol, per concrete situaties die zich voordoet, het uitgangspunt blijft. De komende tijd speelt dit vooral speelt bij kerken van de parochie Heilig Kruis. Protestantse kerkgebouwen krijgen ruimere financiering via afdrachten van de leden van de kerkelijke gemeenten, ze genereren gemakkelijker andere inkomsten dan rooms-katholieke gemeenten en het eigendom ligt ook lokaal, zo geeft hij aan.

Het vierde aandachtspunt is het belang van een goede communicatie en een goede samenwerking tussen betrokken partijen. Dit komt in de hoofdstukken 4 en 5 van dit onderzoek ook nadrukkelijk naar voren. In het gesprek met de kerkbestuurders is aangegeven dat ze het meedenken, de houding van de gemeente en het faciliteren bij incidentele aanvragen waarderen. Dat geldt ook voor het periodiek overleg met de wethouder en ambtenaren (minimaal 1 keer per jaar). Kerkbestuurders uiten een wens voor begrip vanuit de gemeente voor de lastige situatie waarin ze zich soms bevinden, en ook voor de verschillende situatie bij de twee kerken (PKN en RK). Daarnaast noemt men een iets meer pro-actieve houding, met als positief voorbeeld het proactief meedenken over subsidies voor verduurzaming.

Het vijfde aandachtspunt is de vergrijzing van een deel van de (vrijwilligers-) organisaties die de kerken (en de kernen) 'overeind' houden.

Een zesde aandachtspunt betreft de maatschappelijke functie bij (herbestemming van) kerkgebouwen, zo blijkt uit het gesprek met vertegenwoordigers van de werkgroepen. Het sluiten en verkopen van een kerkgebouw betekent ook het verlies van een plek voor rouw- en trouwdiensten en andere sociale ontmoetingen, dit tast de maatschappelijke structuur verder aan, zo stelt men. De hoop is vooral gevestigd op de gemeente, zo stellen deelnemers aan dit gesprek. Deelnemers geven aan een proactieve houding, en een visie, vanuit de gemeente te missen. De financiële haalbaarheid bij een herbestemming blijft een grote uitdaging. Ze stellen dat zelfs als het lukt om een kerk te behouden en een nieuwe functie te geven, het rondkrijgen van de exploitatie een grote opgave is.

8. Bestuurlijke reactie

Op de volgende pagina's staat de bestuurlijke reactie

Gemeente Raalte

Rekenkamer Raalte
De heer A. Titsing
Veldkers 36
7443 TV NIJVERDAL

p/a rkraalte@familietitsing.nl

Uw kenmerk	-
Zaaknummer	39031-2026
Voor informatie	T.F. Looijenga
Datum	02-06-2026
Bijlagen	-

Onderwerp Bestuurlijke reactie op eindrapport Rekenkameronderzoek Toekomst religieus vastgoed gemeente Raalte

Beste heer Titsing,

Met interesse hebben wij kennis genomen van het eindrapport van de rekenkamer Raalte van het onderzoek naar de toekomst van religieus vastgoed in de gemeente Raalte. In deze brief geven wij de bestuurlijke reactie zoals u heeft verzocht in uw brief van 6 mei 2026.

Onderzoeksopzet
De opzet van het onderzoek is gedegen en geeft ons vertrouwen dat de bevindingen in het rapport op een zorgvuldige wijze tot stand zijn gekomen.

Conclusies
U geeft in uw conclusies aan dat het gemeentelijk beleid zich kenmerkt door een sterk pragmatische en ondersteunende aanpak. Deze aanpak werkt, maar lokale werkgroepen willen graag een hogere subsidie en een actievere rol van de gemeente. Ook zou de subsidieregeling, die eind 2026 afloopt, eventueel moeten worden verlengd. Daarnaast geeft u aan dat concrete beleidsdoelen met betrekking tot eventuele herbestemming van religieus vastgoed en een op schrift gestelde analyse van kansen en bedreigingen in de gemeente Raalte met betrekking tot de eventuele herbestemming van religieus vastgoed ontbreken. Daardoor kan de gemeente moeilijker proactief handelen en moet ze per casus de inzet van de gemeente, ook financieel, bepalen.
De communicatie en samenwerking tussen betrokken partijen verlopen goed. U concludeert ook dat de opgave voor herbestemming op dit moment alleen uit de Rooms-Katholieke kerk komt. Mogelijkheden voor herbestemming, financiering en mede- en nevengebruik blijken afhankelijk te zijn van de levensbeschouwelijke grondslag. Tot slot ziet u een kwetsbare afhankelijkheid van vrijwilligers.

Wij zijn content met uw bevindingen en onderschrijven uw conclusies. Wel blijven wij achter onze pragmatische aanpak staan. Wij vinden het belangrijk dat initiatieven voor herbestemming van kerkgebouwen van onderop komen, vanuit de parochianen en inwoners. De uitgangspunten zoals in de Informatienotitie Raad Voortgang kerkenvisie uit 2021 blijven wij hanteren: de initiatiefnemers blijven wij ondersteunen door mee te denken over toekomstige invulling van aan de eredienst onttrokken kerken en door financieel bij te dragen aan haalbaarheidsonderzoeken en aan bouwkundig onderzoek.

Aandachtspunten
In uw rapport geeft u 6 aandachtspunten voor het college. Graag geven wij u per aandachtspunt onze reactie.

Gemeente Raalte
Zwolsestraat 16, 8101 AC Raalte
Postbus 140, 8100 AC Raalte

T (0572) 347 799
E info@raalte.nl
W www.raalte.nl

Gemeente Raalte

Aandachtspunt 1. Verlenging subsidieregeling,

Een eerste aandachtspunt heeft te maken met de rol van de raad in relatie tot eventuele verlenging van de subsidieregeling, De subsidieregeling loopt af in 2026. Dit is een belangrijk instrument bij de gemeentelijke aanpak, en het speelt ook buiten de gemeente een belangrijke rol bij vraagstukken rondom herbestemmingen. Ook in de gemeente Raalte spelen de komende jaren deze vragen.

Bestuurlijke reactie

Tot op heden is zes keer gebruik gemaakt van de subsidieregeling Toekomst Kerkgebouwen. De Pauluskerk in Raalte dorp is verkocht. Vanuit Nieuw-Heeten verwachten wij geen aanvraag, omdat de werkgroep in Nieuw-Heeten geen herbestemmingsplan opstelt, maar de verkoop van het gebouw volgt. Er hebben zich inmiddels vier gegadigden gemeld. Vanuit Broekland verwachten we nog hoogstens een keer een aanvraag voor het bijgestelde ontwerp. Rond de zomer bepaalt het parochiebestuur of de kerkgebouwen in Luttenberg, Mariënheem en Heeten al dan niet aan de eredienst worden onttrokken. Voor de kerken die open blijven, is een bijdrage uit de regeling vooralsnog niet (meer) aan de orde. Ook hebben alle drie werkgroepen reeds een bijdrage voor een haalbaarheidsstudie ontvangen. De vraag naar een bijdrage is afhankelijk van het besluit van het parochiebestuur en of bestaande plannen significant worden aangepast.
De verlenging van de subsidieregeling nemen wij mee met de integrale afweging rond de begroting 2027. Daarnaast willen we tegemoet komen aan een wens van de werkgroepen door de bijdrage ook beschikbaar te stellen voor de planvorming om te komen tot een herbestemming. De hoogte van de bijdrage willen wij ongewijzigd laten, omdat de kosten rond haalbaarheids- en bouwtechnische onderzoeken gemiddeld rond de vastgestelde bijdrage liggen. Uiteindelijk beslist de raad of de subsidieregeling wordt verlengd, de bijdrage al dan niet wordt verhoogd en of de doelen van de regeling worden verruimd. Overigens kan waarschijnlijk de volgende jaren ook (weer) de Herbestemmingssubsidie bij de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed voor een bijdrage in een haalbaarheidsonderzoek, worden aangevraagd.

Aandachtspunt 2. De komende jaren mogelijk ook verzoeken om eenmalige (of structurele exploitatie) financiële steun vanuit andere herbestemmingen van religieus vastgoed.

Het tweede aandachtspunt heeft ook te maken met de rol van de raad in relatie tot financiën. De raad heeft zich dus in 2025 nadrukkelijk op het onderwerp religieus vastgoed gericht, via de casus Broekland. Deze casus is nog niet afgerond, de financiën zijn nog niet rond. In het raadsvoorstel waarin de bijdrage aan de kerk van Broekland is toegekend, is opgenomen dat verwacht wordt dat er meer kerken voor een bijdrage bij de gemeente kunnen aankloppen. Vanuit andere herbestemmingen van religieus vastgoed kunnen de komende jaren dus ook vergelijkbare verzoeken om eenmalige (of structurele 'exploitatie') steun richting de gemeente komen.

Bestuurlijke reactie

Wij zijn ons ervan bewust dat vanuit andere herbestemmingen van religieus vastgoed een verzoek voor eenmalige steun kan komen. Volgens ons is een eventuele investeringsbijdrage maatwerk en afhankelijk van de situatie. Dat is ook benoemd in het raadsvoorstel waarin de bijdrage aan Broekland is toegekend. In tegenstelling tot alle andere dorpen, behalve Raalte dorp, heeft Broekland momenteel geen volwaardige MFA. Ook zit er bij deze kerk nagenoeg geen grond en daarmee amper mogelijkheden om extra inkomsten te generen door bijvoorbeeld woningen te bouwen en te verhuren of te verkopen. Indien in Broekland een MFA in het kerkgebouw wordt gerealiseerd, kunnen zij, net zo als de andere MFA's in de gemeente, bij de betreffende Plaatselijk Belang een waarderingssubsidie aanvragen. Raalte dorp heeft ook geen MFA, maar daar komt geen kerkgebouw (meer) vrij.

Gemeente Raalte
Zwolsestraat 16, 8101 AC Raalte
Postbus 140, 8100 AC Raalte

T (0572) 347 799
E info@raalte.nl
W www.raalte.nl

Gemeente Raalte

Aandachtspunt 3. De verwachtingen voor de komende jaren.

Het derde aandachtspunt is wat er te verwachten is de komende jaren. Rond de zomer 2026 wordt duidelijk of de kerk in Heeten, Luttenberg en Mariënheem al dan niet openblijven. Voor de kerken in Broekland en Nieuw Heeten zal zeker een nieuwe bestemming moeten worden gevonden. In het interview met de wethouder geeft deze aan dat de faciliterende rol, per concrete situaties die zich voordoet, het uitgangspunt blijft. De komende tijd speelt dit vooral bij kerken van de parochie Heilig Kruis. Protestantse kerkgebouwen krijgen ruimere financiering via afdrachten van de leden van de kerkelijke gemeenten, ze genereren gemakkelijker andere inkomsten dan rooms-katholieke gemeenten en het eigendom ligt ook lokaal, zo geeft hij aan.

Bestuurlijke reactie

We blijven de ontwikkelingen rond de kerkgebouwen actief volgen en anticiperen op vragen vanuit de werkgroepen. Wel vinden wij dat het in de eerste plaats aan de kerkeigenaar en de werkgroepen is hoe zij de toekomst van een kerkgebouw zien. Ook zien we landelijk een kleine stijging van het aantal jongeren, met name Gen Z (geboren tussen 1997 en 2012) dat de weg terug naar de kerk vindt, op zoek naar zingeving, rust en traditie in een snelle wereld (Radboud Universiteit, "Worden Nederlandse jongeren daadwerkelijk weer gelovig?, 27-4-2025). Dat zou van invloed kunnen zijn op het al dan niet open (kunnen) houden van kerkgebouwen. Overigens is wat ons betreft de bestemming wonen niet meteen de beste of enige optie.

Aandachtspunt 4. Goede communicatie en een goede samenwerking tussen betrokken partijen.

Het vierde aandachtspunt is het belang van een goede communicatie en een goede samenwerking tussen betrokken partijen. Dit komt in de hoofdstukken 4 en 5 van dit onderzoek ook nadrukkelijk naar voren. In het gesprek met de kerkbestuurders is aangegeven dat ze het meedenken, de houding van de gemeente en het faciliteren bij incidentele aanvragen waarderen. Dat geldt ook voor het periodiek overleg met de wethouder en ambtenaren (minimaal 1 keer per jaar). Kerkbestuurders uiten een wens voor begrip vanuit de gemeente voor de lastige situatie waarin ze zich soms bevinden, en ook voor de verschillende situatie bij de twee kerken (PKN en RK). Daarnaast noemt men een iets meer pro-actieve houding, met als positief voorbeeld het proactief meedenken over subsidies voor verduurzaming.

Bestuurlijke reactie

We vinden het fijn dat de kerkbestuurders aangeven onze inzet te waarderen. Ook wij waarderen de huidige samenwerking. De kerkbesturen en werkgroepen weten ons goed te vinden; de lijntjes zijn kort. Zoals eerder aangegeven blijven we hen ondersteunen door mee te denken over een toekomstige invulling van aan de eredienst onttrokken kerkgebouwen. We omarmen de aanbeveling om proatiever te handelen, door vaker contact op te nemen met de kerkbestuurders en werkgroepen om na te gaan of er ontwikkelingen zijn en of er ruimtelijke vraagstukken spelen waar de ruimtecoach erfgoed een rol in kan spelen.

Aandachtspunt 5. Vergrijzing

Het vijfde aandachtspunt is de vergrijzing van een deel van de (vrijwilligers-) organisaties die de kerken (en de kernen) 'overeind' houden.

Bestuurlijke reactie

Dat organisaties te kampen hebben met vergrijzing is bij ons bekend. Vergrijzing is bij veel verenigingen en stichtingen een zorg. Onze ervaring is dat veel instellingen met name moeite hebben om langdurige (bestuurs-) functies op te vullen; voor kortlopende opdrachten zijn meestal genoeg vrijwilligers te vinden. Oplossingen zien wij in andere bestuursvormen, een kleiner bestuur met werkgroepen en/of het opdelen van taken. Ook kan de hernieuwde belangstelling van jongeren voor de kerk hier wellicht een (deel van de) oplossing bieden, maar het is zeker een aandachtspunt.

Gemeente Raalte
Zwolsestraat 16, 8101 AC Raalte
Postbus 140, 8100 AC Raalte

T (0572) 347 799
E info@raalte.nl
W www.raalte.nl

Gemeente Raalte

Aandachtspunt 6. Maatschappelijke functie bij (herbestemming van) kerkgebouwen

Een zesde aandachtspunt betreft de maatschappelijke functie bij (herbestemming van) kerkgebouwen, zo blijkt uit het gesprek met vertegenwoordigers van de werkgroepen. Het sluiten en verkopen van een kerkgebouw betekent ook het verlies van een plek voor rouw- en trouwdiensten en andere sociale ontmoetingen, dit tast de maatschappelijke structuur verder aan, zo stelt men. De hoop is vooral gevestigd op de gemeente, zo stellen deelnemers aan dit gesprek. Deelnemers geven aan een proactieve houding, en een visie, vanuit de gemeente te missen. De financiële haalbaarheid bij een herbestemming blijft een grote uitdaging. Ze stellen dat zelfs als het lukt om een kerk te behouden en een nieuwe functie te geven, het rondkrijgen van de exploitatie een grote opgave is.

Bestuurlijke reactie

De betekenis van een kerk(gebouw) voor de maatschappelijke structuur in het dorp is groot. De wens voor het behoud van een plek voor rouw- en trouwdiensten is ons bekend. Hierover zijn we in gesprek met het parochiebestuur. Zo heeft de gemeente meebetaalt aan een kapel bij het Meentkerkhof Raalte. Het toenmalige kerkbestuur dacht eraan om eventueel in de buurt van elke kerk die sluit een kapel te realiseren. Een alternatief is om een deel van het kerkgebouw hiervoor beschikbaar te houden. Ook het huidige parochiebestuur heeft hier aandacht voor.
Zoals eerder aangegeven heeft elk dorp (behalve Raalte en hopelijk Broekland binnenkort) een Multifunctionele Accommodatie (MFA), waar de maatschappelijke functies ook een plek hebben. Volgens het behoefteonderzoek naar maatschappelijke voorzieningen in de gemeente, dat op verzoek van de gemeenteraad in 2025 door de Hospitality Group is uitgevoerd (Hospitality Group, "Behoefteonderzoek maatschappelijke voorzieningen. Eindrapport gemeente Raalte, 26-1-2026), beschikt de gemeente op dit moment over een breed palet aan maatschappelijke voorzieningen, zoals kinderopvang, scholen, gezondheidszorg, sportaanbod, cultuur en ontmoetingsplekken voor jong en oud. Deze voorzieningen zijn bovendien goed verspreid over alle kernen. Dat draagt bij aan de leefbaarheid en sociale samenhang in alle wijken en dorpen. Het aanbod kan met name verder versterkt worden door plekken voor jongeren te creëren. Vanwege de groei en vergrijzing van de gemeente worden er naar de toekomst toe knelpunten verwacht in de eerstelijnszorg (huisartsen en verloskunde) in Raalte en Heino. Voor de andere kernen in de gemeente is het vooral belangrijk dat het huidige aanbod behouden blijft.

Het rondkrijgen van de exploitatie bij een herbestemming van een kerkgebouw is zeker een aandachtspunt. Afhankelijk van de nieuwe bestemming van het kerkgebouw kan de betreffende exploitant in aanmerking komen voor een financiële tegemoetkoming. Zo kunnen de MFA's in de gemeente de exploitatie over het algemeen rondkrijgen, afgezien van grote (onverwachte) financiële uitdagingen. Ze krijgen daarvoor via Plaatselijk Belang wel een waarderingssubsidie van de gemeente. Zoals eerder aangegeven komt 'Broekland' in aanmerking voor dezelfde financiële tegemoetkomingen als de andere MFA's indien in Broekland een MFA in het kerkgebouw wordt gerealiseerd.

Wij zien met belangstelling het definitieve eindrapport tegemoet.

Met vriendelijke groet
burgemeester en wethouders van de gemeente Raalte,

Gemeente Raalte
Zwolsestraat 16, 8101 AC Raalte
Postbus 140, 8100 AC Raalte

T (0572) 347 799
E info@raalte.nl
W www.raalte.nl

de secretaris
Monique van Esterik

de burgemeester
Rob Zuidema

Gemeente Raalte
Zwolsestraat 16, 8101 AC Raalte
Postbus 140, 8100 AC Raalte

T (0572) 347 799
E info@raalte.nl
W www.raalte.nl

9. Nawoord

De Rekenkamer dankt het college voor de bestuurlijke reactie op het onderzoek naar de toekomst van religieus vastgoed in de gemeente Raalte. Wij waarderen dat het college de zorgvuldigheid van het onderzoek onderschrijft en zich herkent in de bevindingen en conclusies.

Met instemming constateren wij dat het college het belang onderschrijft van de huidige ondersteunende aanpak, de samenwerking met kerkbesturen en lokale initiatieven, en het onderhouden van goede contacten met betrokken partijen. Ook nemen wij kennis met instemming van de bereidheid om de subsidieregeling te betrekken bij de integrale afweging rond de begroting 2027 en te onderzoeken of deze regeling kan worden verbreed naar de planvormingsfase voorafgaand aan een herbestemming.

De bestuurlijke reactie laat zien dat het college bewust kiest voor een aanpak waarbij initiatieven voor herbestemming in de eerste plaats vanuit kerkeigenaren, inwoners en lokale gemeenschappen tot stand komen. De Rekenkamer begrijpt deze keuze en onderschrijft het belang van lokaal eigenaarschap bij vraagstukken rond religieus vastgoed.

Tegelijkertijd constateert de Rekenkamer dat de reactie beperkt ingaat op de aanbeveling om te komen tot een beleidskader voor toekomstige hulpvragen rond herbestemming van religieus vastgoed. Ons onderzoek laat zien dat de huidige pragmatische aanpak in de praktijk functioneert, maar dat tegelijkertijd vragen kunnen ontstaan over toekomstige financiële ondersteuning, maatschappelijke functies, exploitatievraagstukken en de afweging tussen verschillende initiatieven. Juist bij dergelijke vraagstukken kan een beleidskader bijdragen aan meer voorspelbaarheid, transparantie en samenhang in de besluitvorming. Dit hoeft niet te leiden tot een meer sturende of minder flexibele gemeentelijke rol. Een kader kan juist ondersteuning bieden aan de bestaande praktijk van maatwerk, doordat vooraf duidelijker wordt welke uitgangspunten, doelen en afwegingen de gemeente hanteert bij toekomstige verzoeken en initiatieven. Dit geldt temeer omdat het college in zijn reactie zelf aangeeft dat ook vanuit andere herbestemmingen van religieus vastgoed in de toekomst verzoeken om ondersteuning kunnen ontstaan.

Verder stelt de Rekenkamer met instemming vast dat het college verwijst naar recent uitgevoerd onderzoek naar maatschappelijke voorzieningen in de gemeente. De uitkomsten daarvan kunnen naar ons oordeel waardevolle bouwstenen bieden voor eventuele verdere beleidsvorming rondom de maatschappelijke betekenis van religieus vastgoed en de leefbaarheid in de kernen.

De Rekenkamer ziet in de bestuurlijke reactie daarom geen fundamenteel verschil van inzicht over de feiten en conclusies van het onderzoek. De belangrijkste vraag die resteert betreft de wijze waarop de raad en het college in de komende jaren invulling willen geven aan de gewenste voorspelbaarheid en samenhang van het beleid rond religieus vastgoed.

Bijlage 1: Onderzoeksverantwoording

Het rekenkameronderzoek kent vijf fasen: de aankondiging, de deskresearch, de verdieping, de fase van analyse en rapportage en ten slotte ambtelijk en bestuurlijk wederhoor.

Fase 1: Aankondiging
Het onderzoek startte op maandag 14 juli 2025 met een online ambtelijke kick-off met de ambtelijke contactpersoon namens de gemeente Raalte. Naast een toelichting op de uitgangspunten van het onderzoek werd dit gesprek benut om praktische afspraken te maken over het verkrijgen van relevante informatie, planning van de interviews en overige zaken.

Fase 2: Deskresearch
Voor dit onderzoek zijn relevante landelijke onderzoeken geraadpleegd over de herbestemming van religieus vastgoed en de mogelijkheden voor gemeentelijk beleid. Daarnaast zijn gemeentelijke bronnen bestudeerd. Een lijst met geraadpleegde bronnen is opgenomen in Bijlage 3.

Fase 3: Verdieping
In week 36 – week 47 van 2025 vonden interviews plaats met ambtelijk betrokkenen, de wethouder en met externe deskundigen, namelijk van de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en het onderzoeksinstituut KASKI. Ook vonden groepsgesprekken plaats met vertegenwoordigers van de Plaatselijk Belangen/ lokale werkgroepen en met de eigenaren van de kerken. Een lijst met geïnterviewde personen is opgenomen in Bijlage 2. De interviews vonden plaats via beeldbellen of op locatie in Raalte.

Fase 4: Analyse en rapportage
In deze fase zijn de uitkomsten van het onderzoek geanalyseerd om te komen tot de beantwoording van de deelvragen en centrale onderzoeksvraag. De resultaten uit de deskresearch (feitelijkheden over ontwikkelingen, doelen, instrumenten, uitvoering en realisatie) zijn gekoppeld aan de resultaten van de interviews. De informatie uit de interviews is enerzijds gebruikt om hiaten in de deskresearch op te vullen en anderzijds om het perspectief van stakeholders en betrokkenen helder te krijgen.
De resultaten van het onderzoek zijn beschreven in een concept-nota van bevindingen.

Fase 5: Ambtelijk wederhoor en bestuurlijke reactie
De concept-nota van bevindingen is voorgelegd aan de ambtelijke organisatie in het kader van het ambtelijk wederhoor. De ambtelijke reactie bestond uit een schriftelijke reactie met een mondelinge toelichting, zoals gebruikelijk is in Raalte. Na de verwerking hiervan is het eindrapport, inclusief conclusies en aanbevelingen, door de rekenkamer aangeboden aan het college ten behoeve van een bestuurlijke reactie.

Bijlage 2: Lijst met geïnterviewden

#	Organisatie	Functie
1	Gemeente Raalte	Beleidsmedewerker cultuur
2	Gemeente Raalte	Wethouder
3	Groepsgesprek Kerkbesturen ('eigenaren')	Bestuurders van 2 parochies, opbouwwerkster, 2 leden van college van rentmeesters van 2 protestantse kerken
4	Groepsgesprek vertegenwoordigers werkgroepen en stichtingen i.v.m. herbestemmingen kerken	2 vertegenwoordigers van werkgroepen en 2 vertegenwoordigers van stichtingen
5	Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE)	Programmaleider toekomst religieus erfgoed
6	Kaski	Onderzoeker

Bijlage 3: Geraadpleegde bronnen

- Omgevingsvisie gemeente Raalte;
- Kerkenvisie, Subsidieregeling en Erfgoedverordening gemeente Raalte;
- Documentatie van RCE ten aanzien van het Programma Toekomst Religieus Erfgoed (handreiking, evaluatie opgestelde kerkenvisies, effecten van het programma en best practices);
- Documentatie van RVO en provincie Overijssel ten aanzien van ontzorging maatschappelijk vastgoed;
- Informatie over de aanvragen en toekenningen t.a.v. gemeentelijke subsidie religieus vastgoed (aan te leveren door de gemeente);
- Collegevoorstel en informatienotitie Voortgang kerkenvisie;
- Haalbaarheidsbijdrage: collegevoorstel en subsidieregeling + verlenging;
- Collegevoorstel en raadsvoorstel toekomst kerkgebouw Broekland;
- Overzicht verstrekte bijdragen aan haalbaarheids- en bouwtechnisch onderzoek;
- Beleidsevaluatieonderzoek van parochie Heilig Kruis door Kaski;
- Notitie Vervuld van Hoop van parochie Heilig Kruis;
- OCW (2021) Kerkenvisies feiten en inzichten;
- Cultureel erfgoed en erfgoedverordening Gemeente Raalte;
- Erfgoed.nu (2024): Handreiking Religieus erfgoed in beweging | Toekomst religieus erfgoed;
- Leerlijn 'Behoud het kerkgebouw' - Erfgoed Platform Overijssel;
- Besluit van Gedeputeerde Staten van de provincie Overijssel van 21 september 2021 tot vaststelling van het Reglement;
- Onderzoek naar impact kerkenvisies in Overijssel | Toekomst religieus erfgoed;
- Gemeente Raalte (2025) Raadsvoorstel 23077-2025 Bijdrage herbestemming H. Marcellinuskerk Broekland;
- Kerken in kaart, gemeente Hof van Twente, 2025;
- Visie op religieus erfgoed, gemeente Berkelland, 2024;
- Kerkenvisie, dialoog, plan en uitvoering, gemeente Olst-Wijhe, 2022;
- Uitvoeringskader religieus erfgoed, gemeente Deventer, 2024;
- https://www.toekomstreligieuserfgoed.nl/documenten/2024/4/15/impactanalyse-kerkenvisies;
- Cultuurbeleidsplan 2024, gemeente Raalte.

Bijlage 4: Instrumenten van Rijk en provincie

Monumentenzorg voor Rijksmonumenten
Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) richt zich in het bijzonder op het behoud van (rijks)monumentale kerkgebouwen. Daarbij hanteert het ministerie de definitie van kerkgebouw als: *'een gebouw dat doelbewust als gebedshuis is gebouwd, ongeacht de denominatie'.* Gebouwen die niet oorspronkelijk als kerk zijn gebouwd, zoals dorpshuizen waar religieuze vieringen plaatsvinden, vallen hier dus buiten. Het ministerie van OCW stelt dat we kerkgebouwen in samenhang moeten beschouwen: gebouwen van alle tijden, diverse geloofsgemeenschappen, zowel monumentaal als niet monumentaal, zijn van belang in de ontwikkeling van kerkenvisies. Het ministerie van OCW laat het aan de gemeenten zelf of zij ander religieus erfgoed in de kerkenvisie opnemen. De ondersteuning vanuit het ministerie is gericht op monumentale kerkgebouwen waarvan de toekomst onzeker is.

Provinciale ontzorgingsprogramma's voor maatschappelijk vastgoed/verduurzaming
Sinds 2020/2021 zijn er provinciale ontzorgingsprogramma's voor maatschappelijk vastgoed (MaVa), waaronder religieus vastgoed. Directe aanleiding was de Urgenda-uitspraak[50], waarin de Hoge Raad in december 2019 bepaalde dat de overheid meer moet doen tegen de uitstoot van broeikasgassen. Besloten is dat het stimuleringsprogramma zich richt op de 'achterblijvers'. Onder de achterblijvers verstaat het programma de eigenaren van maatschappelijk vastgoed die zelfstandig moeilijk tot verduurzaming komen en behoefte hebben aan ondersteuning. Praktijkinzichten uit eerdere pilots lieten zien dat met name kleine eigenaren beperkte kennis, vaardigheden en middelen hebben. Religieus vastgoed behoort tot de 'achterblijvers'. De provincie Overijssel ondersteunt eigenaren van maatschappelijk vastgoed in de verduurzamingsopgave via OMV[51]. Deelnemers aan dit programma zijn onder meer buurthuizen, scholen, kerken en musea.

In het kader hiervan heeft de provincie een leerlijn ontwikkeld voor MFA's (multifunctionele accommodaties). Er waren verschillende thema's Communicatie (hiervoor waren ook Plaatselijk Belangen uitgenodigd), social media, vrijwilligers werven. Extra toegevoegd is een avond over verduurzamen van maatschappelijk vastgoed, omdat daar vanuit de MFA's en andere maatschappelijke instellingen aangegeven was dat daar behoefte aan is. Daarvoor zijn ook de kerkeigenaren uitgenodigd. De duurzaamheidavond was op 22 januari 2024.

Provinciale leerlijn voor eigenaren van kerkgebouwen
Samen met de Erfgoed Academie en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed heeft de provincie Overijssel een Overijsselse maatwerk leerlijn ontwikkeld. In deze leerlijn gingen deelnemers aan de slag met toekomstplannen voor hun kerkgebouw. Daarbij kregen zij hulp van experts.[52] De leerlijn vond plaats in de eerste maanden van 2025.[53]

Erfgoedplatform Overijsel: vraagbaak voor toekomstbestendige religieuze gebouwen
Het Erfgoedplatform Overijssel ontsluit informatie over het verduurzamen van (monumentale) kerkgebouwen en een toekomstbestendig gebruik van kerkgebouwen.[54]

---

[50] *https://www.rechtspraak.nl/Bekende-rechtszaken/klimaatzaak-urgenda.*
51 *https://www.rvo.nl/onderwerpen/verduurzaming-utiliteitsbouw/maatschappelijk-vastgoed/ontzorgingsprogramma.*

[52] *Erfgoed.nu (2024): Handreiking Religieus erfgoed in beweging | Toekomst religieus erfgoed.*

[53] *Leerlijn 'Behoud het kerkgebouw' - Erfgoed Platform Overijssel.*

[54] *Jouw religieus erfgoed toekomstbestendig maken? Hier vind je antwoorden op veelgestelde vragen en nuttige adviezen - Erfgoed Platform Overijssel.*

Steunpunt Erfgoed Overijssel: kerkenspreekuur
Eigenaren van religieus vastgoed kunnen een afspraak maken met het Steunpunt Erfgoed Overijssel om te verkennen welke ontwikkelmogelijkheden er zijn voor een kerk- of geloofsgebouw, ongeacht de monumentale status.[55]

RCE: subsidie voor herbestemmingsonderzoek
De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed had in 2023 subsidies van € 7.000 als bijdrage voor een duurzaamheids- of herbestemmingsonderzoek voor religieuze gebouwen.[56] Het programma is verlengd tot 2025. Ieder jaar is er vanuit OCW een bijdrage voor het programma beschikbaar voor onder andere coördinatie bij de RCE.
Daarnaast zijn er nog andere relevante regelingen te noemen:

- SIM: voor onderhoud van Rijksmonumenten: kleine aanvragen gaan voor grote aanvragen, hele grote aanvragen zijn niet mogelijk via deze subsidie;
- Haalbaarheidssubsidie voor herbestemming. Kerkeigenaren hebben voorrang op anderen (bv. buurtverenigingen). Anderen hebben instemming van de kerkeigenaren nodig om een aanvraag in te dienen. Bij PKN kan het ook gaan om nevenbestemmingen. Bij RK-kerken ligt dit beleid vanuit de kerk anders. Dit jaar is het subsidiepercentage aangepast en de eigen bijdrage verhoogd. Het aantal aanvragen neemt toe.

[55] *Actueel - Steunpunt Cultureel Erfgoed Overijssel.*

[56] *Het aanvragen van de herbestemmingssubsidie is weer mogelijk - Erfgoed Platform Overijssel.*

Bijlage 5: Kernpunten uit Handreiking religieus erfgoed in beweging

1. **Communicatie**
   Uit verschillende kerkenvisies is gebleken dat er behoefte is aan meer en beter contact tussen gemeenten en kerkeigenaren en ook aan duidelijkere informatieverstrekking. De eigenaren van religieuze gebouwen kenden elkaar niet echt, voorafgaand aan de kerkenvisie.

   Verschillende gemeenten zijn naar aanleiding van de kerkenvisies aan de slag gegaan om de communicatie te verbeteren en gaven daar op verschillende manieren invulling aan. Voorbeelden hiervan zijn een **'kerkenloket'** met een of meerdere vaste aanspreekpunten binnen gemeenten, het maken van **websites en podcasts**, het opzetten van **netwerken** en bijvoorbeeld het organiseren van **festivals** in de kerkgebouwen. De communicatie kan ook gericht zijn op het bredere publiek in de vorm van een **tentoonstelling** (georganiseerd met studenten) of een **fietsroute**. Een voorbeeld is de gemeente Tilburg die een **expositie** organiseerde over de herbestemming van religieus vastgoed.

2. **Domeinoverstijgend**
   Gebedshuizen zijn meer dan alleen een gebouw. Ze vertegenwoordigen vaak een centrale plek in de samenleving. Verschillende gemeenten kijken bij de herbestemming van kerkgebouwen niet alleen naar het gebouw zelf, maar ook naar de sociale, maatschappelijke en ruimtelijke waarde. Dit speelt nadrukkelijk ook in Raalte zo blijkt uit onze interviews.

3. **Duurzaamheid**
   Veel beheerders, bestuurders en eigenaren van gebedshuizen worstelen met de vraag hoe ze praktisch aan de slag kunnen met het verduurzamen van hun gebouw. In diverse kerkenvisies komt dit aan de orde.

   De gemeente Arnhem heeft de hulp bij verduurzaming vormgegeven via een **Green Deal gebedshuizen** Arnhem met 12 kerken en moskeeën.[37] Door het opzetten van een Green Deal voor religieus erfgoed staat de gemeente eigenaren en gebruikers bij in het brede verduurzamingsproces met begeleiding, (inzicht in) subsidies, inspiratiesessies en een duidelijk aanspreekpunt voor vragen en verbinding. De looptijd van de Green Deal is twee jaar, 2023-2025. De gemeentelijke afdeling die aan de energietransitie, verduurzaming en klimaatadaptatie werkt verzorgt de projectleiding van Green Deal. De gemeenteraad van Wierden heeft eenmalig € 30.000 beschikbaar gesteld voor een **subsidie voor het opstellen van duurzaamheidsadviezen**.

   Dit thema duurzaamheid speelt ook in de gemeente Raalte, zie ook paragraaf 4.5.

4. **Erfgoedbeleid**
   Religieus erfgoed is breder dan religieus vastgoed. Diverse gemeente doen onderzoek naar cultuurhistorische waarden van gebedshuizen en sluiten daarmee aan bij thema's als wederopbouw en Post 65 architectuur. Er zijn ook gemeenten die de kerkenvisie aangrepen om de gemeentelijke **monumentenlijst te updaten.** Daarop kunnen ook begraafplaatsen en pastorieën een plaats krijgen als gemeentelijk monument,

karakteristiek pand of bijzondere aanleg. Een aantal gemeenten laat bovendien interieurbeschrijvingen maken of actualiseren door het Museum Catharijneconvent.

De gemeente Tilburg en bijvoorbeeld ook Harderwijk besteden naast kerkgebouwen ook aandacht voor kloosters, kapellen of grafmonumenten en groen. De gemeente Enschede en bijvoorbeeld de gemeente Haaksbergen kondigden in de kerkenvisie aan een verdiepend waardestellend **cultuurhistorisch onderzoek** te laten uitvoeren voor een aantal gebedshuizen. De gehele collectie van het religieus erfgoed wordt opgenomen op de **cultuurhistorische waardenkaart**. Door deze kaart vervolgens juridisch te **verankeren in het omgevingsplan**, krijgt het erfgoed passende bescherming.

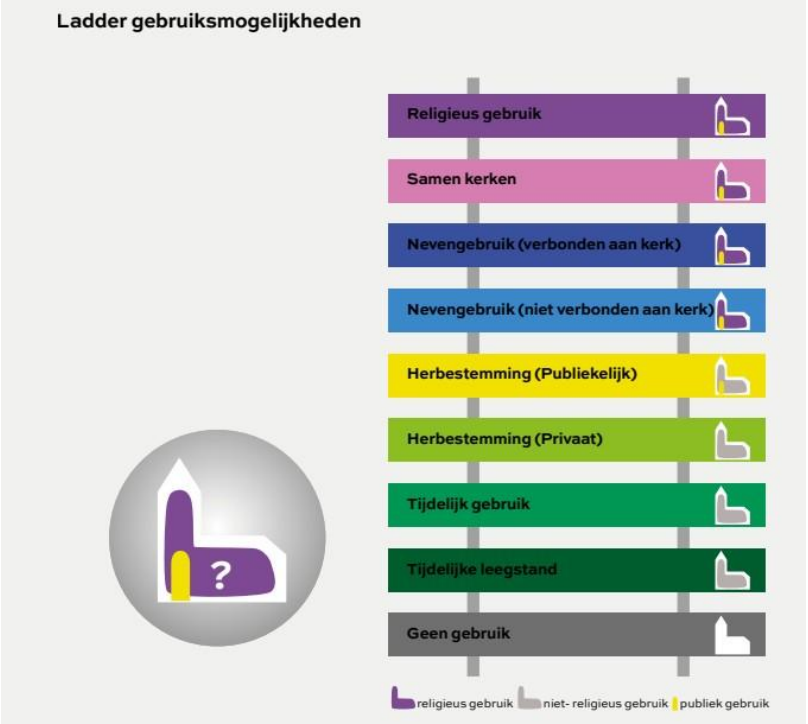
Binnen de gemeente Raalte is gekozen voor een focus op religieus vastgoed, en niet het bredere religieus erfgoed, zoals we in paragraaf 3.2 besproken. Kerken hebben in Raalte wel een monumentale status, of via het rijk of via de gemeente (zie ook paragraaf 3.3)

5. Gebruik en toekomst

Veel kerkbesturen staan voor de keuze welke toekomstige invulling passend is. Het kan gaan om een herbestemming (bijvoorbeeld naar wonen) maar ook om multifunctioneel gebruik. Gemeenten hebben een toetsende, wettelijke taak bij vergunningsprocedures of omgevingsplanwijzigingen. Daarnaast zijn er gemeenten die in hun kerkenvisies kozen om proactief werk te maken van programmering van maatschappelijke activiteiten of toerisme en recreatie in en om het religieus vastgoed.
De gemeente Westerkwartier heeft een **'kerkenpaspoort'** ontwikkeld. Mocht een kerkelijke eigenaar nadenken over herbestemming of nevenbestemming, dan kunnen zij een kerkenpaspoort aanvragen.
Een kerkenpaspoort is een korte inventarisatie van verschillende aspecten van het kerkgebouw. Hierdoor wordt inzichtelijk waar de waarde van het gebouw ligt en waar de mogelijkheden liggen. Het kerkenpaspoort is een vertrekpunt en een handvat bij het zoeken naar een nieuwe (neven)functie van een gebedshuis. [57] De medewerker erfgoed kan ervoor kiezen dit zelf in te vullen, of te laten uitvoeren door een andere partij.
De gemeente Haarlem heeft het **project Buurtbakens** uitgevoerd[41]. Zeven kerkgebouwen namen deel aan het project. Voor elk gebouw is onderzocht welke functies passend zouden zijn, welke bouwkundige en energiebesparende aanpassingen nodig en welke ontwerprichtingen mogelijk. Het project maakte duidelijk dat kerkgebouwen en zeker de bijgebouwen goed bruikbaar zijn voor andere dan religieuze doeleinden. Veel kerkeigenaren waren zich hier niet van bewust. Bovendien bleek dat de noodzakelijke aanpassingen vaak beperkt zijn.

[57] *Een faciliterende rol | Gemeente Westerkwartier*

De gemeente Culemborg heeft in de kerkenvisie een **transformatieladder opgenomen met als doel om de kerkelijke functie (met nevengebruik) waar mogelijk te behouden** (zie afbeelding). De kerkenvisie is opgenomen in de omgevingsvisie en wordt verder verankerd in bestaand en toekomstig gemeentelijk beleid. De rol van de gemeente bij de transformatieladder faciliterend, ondersteunend en verbindend. De gemeente denkt mee in wat vanuit beleid wenselijk en mogelijk is.

De aanpak in de gemeente Raalte is minder proactief dan de voorbeelden die hier van andere gemeenten vermeld staan. Er is geen proactief 'behoud-beleid' voor kerkgebouwen, of een proactief nadenken over alternatieve bestemmingen of nevengebruik. De gemeente Raalte is afwachtender.

6. Ruimtelijk beleid

Door kerken een plek te geven in de **omgevingsvisie en het omgevingsplan**, sturen gemeenten gericht op behoud, bescherming, en herbestemming van kerkgebouwen.

In het **omgevingsplan** is de kerkenvisie meer concreet te verankeren. Zo kunnen gemeenten daarin de waarde van kerken opnemen. Dit gaat over de bescherming van monumentale kerken, behoud van hun functie als ontmoetingsplek, passende herbestemming, of het vrijhouden van zichtlijnen. Daarnaast kunnen gemeenten ambities borgen in regels. Bijvoorbeeld door gebouwgerichte ambities, zoals behoud of verduurzaming, vast te leggen in bouw- en sloopregels.

Gebruiksgerichte ambities, zoals herbestemmingsmogelijkheden, worden geregeld door specifieke gebruiksactiviteiten bij functies toe te staan. Het Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland heeft een handreiking voor gemeenten uitgebracht.[58]

De aanpak van de gemeente Raalte met betrekking tot religieus vastgoed en de omgevingsvisie staat beschreven in paragraaf 3.5. Er is geen inbedding in de omgevingsvisie. De gemeente faciliteert wel herbestemmingen door middel van vergunningen en wijzigingen van bestemmingsplannen, zo blijkt uit gevoerde interviews.

[58] *SMANH (2021): Van kerkenvisie naar Omgevingsplan.pdf.*